

Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland

Finlands Dövas Förbund rf
Forskningscentralen för de inhemska språken

Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland

Finlands Dövas Förbund rf
Forskningscentralen för de inhemska språken
HELSINGFORS

Omslag

Matti Seppänen, Turning Point Oy

Omslagsbild

Darren Frazier

Ombrytning

Matti Uusivirta

© Finlands Dövas Förbund rf
Finlands Dövas Förbund rf:s publikationer 61

ISBN 978-952-5396-61-4
ISSN 1457-1099

© Forskningscentralen för de inhemska språken
Skrifter 6

ISBN 978-952-5446-49-4
ISSN 0355-7995

Översättning

Mats Forsskåhl

Det finska originalet:

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma (2010)

Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 60

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 158

Tryckning

Multiprint, Vanda 2010

Innehåll

Bakgrund 5

Förord 7

1 Inledning 9

- Teckenspråkgemenskapen 9
- Teckenspråken i Finland 10
- De språkliga rättigheterna 11
- Medvetenhet om det egna språket 12

2 Teckenspråkiga i Finland 13

- 2.1 Från dövsamhälle till teckenspråkiga 13
- 2.2 Vem hör till teckenspråkgemenskapen? 17
 - Döv? Teckenspråksanvändare? Teckenspråkig? 17
 - De finlandssvenska teckenspråkiga –
en minoritet i minoriteten 21
 - Teckenspråkiga invandrare 21
 - Teckenkommunikation och andra metoder
som stöder och ersätter tal 22

3 Finlands teckenspråkigas språkliga rättigheter 23

- 3.1 Finlands grundlag 23
- 3.2 Språklagstiftningen 24
- 3.3 Tillämpningen av lagstiftningen i praktiken 26
- 3.4 Internationella förpliktelser som gäller språk 28
 - FN:s konvention om rättigheter för personer
med funktionsnedsättning 28
 - Europarådets fördrag och förpliktelser 29
 - Den nordiska språkkonventionen förnyas 29
 - Rekommendationer 30

4 Teckenspråket på olika livsområden 31

- 4.1 Den tidiga barndomen 31
 - Ett språk för barnet! 31
 - Rådgivningsbyråer, dagvård och andra tjänster 33
 - Rekommendationer 34

- 4.2 De teckenspråkiga och skolan 35
 - En kort historisk tillbakablick 35
 - Nuvarande utbildningsvägar 36
 - Allmän undervisning eller specialundervisning, tillsammans eller för sig? 38
 - Rekommendationer 40
- 4.3 Tolkning 41
 - Tolkning i livets olika skeden 42
 - Tolkningstjänsten i praktiken 43
 - Tolkarna 44
 - Rekommendationer 45
- 4.4 Teckenspråkiga i arbetslivet 46
 - Teckenspråkigas språkliga rättigheter och språket på arbetsplatserna 46
 - Information på arbetsplatsen 48
 - Rekommendationer 49
- 4.5 Att sköta ärenden på teckenspråk 50
 - Ärenden hos myndigheter 50
 - Social- och hälsovårdstjänster 51
 - Kyrkans arbete med teckenspråkiga 52
 - Organisationsarbete och frivilligarbete 53
 - Rekommendationer 54
- 4.6 Fler kulturtjänster för teckenspråkiga 55
 - Teckenspråkiga kultur- och teatertjänster 55
 - Biblioteks- och informationstjänster för teckenspråkiga 56
 - Museitjänster också för teckenspråkiga 57
 - Rekommendationer 57
- 4.7 Teckenspråkigas tillgång till information 58
 - Television, nätkommunikation och annan teckenspråkig programproduktion 59
 - Nöd- och krissituationer 61
 - Rekommendationer 62
- 4.8 Teckenspråksforskning och språkvård 63
 - Teckenspråksforskning 63
 - Teckenspråkig lexikografi 65
 - Språkvård för teckenspråken 67
 - Rekommendationer 69

5 Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland 2010-2015 71

Källhänvisningar 73

Källor 77

Bakgrund

Finlands Dövas Förbunds första språkpolitiska program godkändes vid förbundsmötet hösten 1991. Målet för programmet, som hade utarbetats av teckenspråksutskottet, var att förbättra teckenspråkets ställning i Finland. Programmet slog fast principerna för arbetet på förbundets Teckenspråksenhet ända till år 1996. Som mål för åren 1997–2000 ställde man upp att utvärdera hur de tidigare målen nåtts, och att planera fortsatta åtgärder.

År 1995 kompletterades Finlands grundlag med en passus om teckenspråksanvändarnas rättigheter (17 § 3 mom.: *Rättigheterna för dem som använder teckenspråk ... skall tryggas genom lag*). Denna förpliktelse enligt grundlagen har emellertid inte garanterat att de språkliga rättigheterna förverkligas i alla avseenden, utan det finns fortfarande stora brister i lagstiftningen. Därför har det blivit aktuellt att utarbeta ett nytt språkpolitiskt program, i samarbete med teckenspråksnämnden vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Programmet lyfter fram de svårigheter som bristerna i lagstiftningen och problemen med att tillämpa den ger upphov till för vanliga teckenspråksanvändare. I programmet ges ett flertal rekommendationer till åtgärder för lagstiftare och myndigheter, men också för andra aktörer.

Detta språkpolitiska program ingår också i en bredare språkpolitisk diskussion som förs i Finland som bäst. Hittills har det utkommit ett förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland, *Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland* (2003), ett språkpolitiskt handlingsprogram för finskan, *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma* (2009), och ett språkpolitiskt program för romani, *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma* (2009).

Att teckenspråket har erkänts i grundlagen har stärkt dövas identitet som språk- och kulturgrupp, vilket har lett till att allt fler döva har börjat beskriva sig själva som *teckenspråkiga*. I det språkpolitiska program för teckenspråken i Finland som nu utges beskrivs den pågående förändringen, och dess betydelse analyseras. Olika livsområden beskrivs rätt ingående därför att vi finner det viktigt att stärka kunskapen om språkfrågor både bland teckenspråkiga själva och i det omgivande samhället.

I och med att teckenspråkens ställning har förbättrats finns det i dag vid sidan av Finlands Dövas Förbund och Forskningscentralen för de inhemska språken (Focis) också flera andra aktörer som utför teckenspråksarbete. Teckenspråksarbete utförs även på det nordiska, det europeiska och det internationella planet, bl.a. inom Finlands Dövas Förbunds olika utvecklingssamarbetsprojekt samt i samarbete med Dövas Nordiska Råd, Dövas europeiska union (European Union of the Deaf) och Dövas världsförbund (World Federation of the Deaf).

Diskussioner kring beredningen av det språkpolitiska programmet för teckenspråken i Finland har under årens gång förts i många olika sammanhang, framförallt vid de gemensamma mötena för förbundets teckenspråksutskott och Focis teckenspråksnämnd. Ett utkast till programmet godkändes vid Finlands Dövas Förbunds förbundsmöte i Varkaus 2008. Texten har sedan finlisats av Kaisa Alanne, Leena Savolainen, Pirkko Selin-Grönlund och Karin Hoyer. Den svenska texten har språkgranskats av Monica Äikäs.

Finlands Dövas Förbund, teckenspråksutskottet:

Jaana Aaltonen
Kaisa Alanne
Karin Hoyer
Maritta Jarva
Liisa Kauppinen
Jaana Keski-Levijoki
Suvi Sjöroos
Pirkko Selin-Grönlund

Forskningscentralen för de inhemska språken, teckenspråksnämnden:

Kaisa Alanne
Pirkko Johansson
Arttu Liikamaa
Terhi Rissanen
Thomas Sandholm
Leena Savolainen
Tomas Uusimäki

Vi vill också varmt tacka alla andra som genom åren har deltagit i diskussionerna. Särskilt vill vi tacka Markku Jokinen (Finlands Dövas Förbund), Pirkko Nuolijärvi (Focis) och Paulina Tallroth (Justitieministeriet) för deras sakkunnighjälp.

Förord

Huvudmålet för Finlands Dövas Förbunds första språkpolitiska program år 1991 var att stärka teckenspråkets ställning. Ett viktigt resultat av vår intressebevakning utifrån det språkpolitiska programmet nåddes år 1995 då teckenspråken erkändes i grundlagen. Målet för det nya språkpolitiska programmet avviker inte väsentligt från det första programmets mål. Strävan är fortfarande att stärka det finska och det finlandssvenska teckenspråkets ställning.

Det språkpolitiska programmet är avsett att fungera som ett redskap med vars hjälp man kan förbättra teckenspråkets ställning och teckenspråksanvändarnas språkliga och kulturella identitet samt utveckla teckenspråket och den teckenspråkiga kulturen. Detta främjar i sin tur våra mänskliga rättigheter, förbättrar livskvaliteten och stärker jämlikheten i det finländska samhället.

Det språkpolitiska programmet har tre funktioner. Dess syfte är att stärka teckenspråkets ställning, att klargöra frågan om vem som har äganderätt till teckenspråket och att väcka diskussion om språket och dess betydelse.

Teckenspråkets ställning är tryggad på grundlagsnivå och språket nämns i flera lagar och förordningar. Utbildningsmöjligheterna på teckenspråksområdet har förbättrats: bland annat utbildas teckenspråkstolkare, teckenspråkiga klasslärare och teckenspråkshandledare. Allt detta innebär emellertid inte att teckenspråkets ställning är stark eller att dess framtid är tryggad så att det inte finns behov av vidare åtgärder. Det finns fortfarande olösta frågor – bland annat är det möjligt att antalet personer som använder teckenspråk som förstaspråk minskar. Det behöver också utredas om möjligheterna att använda språket inom olika livsområden minskar. Med hjälp av det språkpolitiska programmet kan vi trygga teckenspråkets ställning också i framtiden.

Dövsamhället har redan i mer än hundra år arbetat för att stärka teckenspråkets ställning. Vi har försökt påverka samhället och få det att bära sitt ansvar, så att döva inte ska behöva göra det ensamma. Med tiden har samhället faktiskt tagit över skötseln av olika uppgifter. Många aktörer, bl.a. Forskningscentralen för de inhemska språken, läroanstalterna som utbildar tolkar, Jyväskylä universitet och de övriga universiteterna samt dövskolorna, har deltagit i arbetet för att främja teckenspråksundervisningen och användningen av teckenspråk. Då ansvaret överförs på andra samhälleliga instanser

måste man dock se till att teckenspråkiga får delta i beslutsprocesserna och i planeringen, genomförandet och utvärderingen av verksamheten. Finns det en risk för att äganderätten till språket glider oss ur händerna och att det är andra som fattar besluten? Det är klart att allt ansvar inte ska ligga på de teckenspråkiga döva utan att ansvaret måste delas med olika samarbetspartner om vi ska lyckas upprätthålla och utveckla språket, men det är också viktigt att se till att äganderätten till språket hålls kvar inom språkgemenskapen.

Det språkpolitiska programmets uppgift är att fungera som en kontinuerlig påminnelse om att vi måste fortsätta att vara aktiva. Syftet med programmet är också att väcka tankar och diskussion om språkets existens, både inom språkgemenskapen och med våra samarbetspartner. Utan denna diskussion glöms språket och allt som gäller det snabbt bort.

De ovan nämnda tre funktionerna ser jag som det språkpolitiska programmets huvudsakliga uppgifter. Programmet vittnar också om hur viktigt språket är för oss människor. Utan språk förverkligas inte våra mänskliga rättigheter. Utan språk förlorar vi vår identitet och vår kultur. Det språkpolitiska programmet är ett mycket viktigt redskap för alla som på ett eller annat sätt lever och verkar med teckenspråket, både för språkanvändarna själva och för andra som arbetar med språket.

Markku Jokinen

verksamhetsledare
Finlands Dövas Förbund rf

1 Inledning

Teckenspråksgemenskapen

Det finns teckenspråkiga av många slag. Till gruppen hör för det första såväl barn och unga som vuxna och äldre. De kan vara döva, ha nedsatt hörsel eller vara hörande. De bor på olika håll i Finland. De är dagisbarn, skolbarn, studerande, arbetande, arbetslösa och pensionärer; de är ensamboende eller har familj, är gifta eller samboende, föräldrar eller adoptivföräldrar. Teckenspråkiga arbetar i många branscher: i omsorgstjänsterna, med informationsteknik eller i metallbranschen, med undervisnings- och forskningsarbete, och som beslutsfattare. Teckenspråkiga kan höra till en minoritet: till finlandssvenskarna, invandrarna, en religiös eller sexuell minoritet och så vidare. Till gruppen hör allt från framgångsrika människor till samhällets förlorare. Man ska inte heller glömma bort de teckenspråkiga dövblinda eller personer med rörelsehandikapp och utvecklingsstörda.

Denna grupp med sin brokiga bakgrund har man i Finland på svenska länge kallat *dövsamfundet*, i Sverige oftare *dövsamhället* eller *dövgruppen*. I detta program följer vi det sverigesvenska språkbruket och använder termen *dövsamhället*. På 1980-talet stärktes den språkliga medvetenheten bland gruppens medlemmar och under de allra senaste åren har man vid sidan av den ovan nämnda termen i Finland börjat använda benämningen *teckenspråkssamfundet*. Uttrycket har ännu inte etablerats i särskilt omfattande bruk, liksom inte heller termen *teckenspråkig* för att beteckna en medlem i denna grupp. I detta handlingsprogram används för gruppen huvudsakligen termerna *teckenspråksgemenskapen* och *teckenspråkiga*, eftersom programmet strävar efter att granska gruppens liv särskilt ur språk-användningens perspektiv.

Teckenspråksgemenskapen vilar på tre starka grundpelare – språket, kulturen och identiteten. Teckenspråkiga samlas där teckenspråk används. De förenas av gemensamma erfarenheter, en gemensam historia och en gemensam livsstil. Därför definierar sig teckenspråkiga som en *språklig och kulturell minoritet*. Många teckenspråkiga upplever också sig själva som världsmedborgare eftersom upplevelsen av att leva som döv bland hörande samt av att det egna språket

är annorlunda än de omgivande talade språken förenar teckenspråkiga över nationsgränserna.

Personer som inte hör till teckenspråksgemenskapen har under olika perioder använt olika benämningar på de teckenspråkiga. De termer som använts och omgivningens syn på teckenspråkiga har varierat mycket, men ett gemensamt drag har varit att man har framhävt funktionshindret och avvikelsen från normen. Det omgivande samhället har skapat strukturer som inte alltid stöder teckenspråkiga som språklig och kulturell grupp. Största delen av tjänsterna fungerar på finska eller svenska. Staten, kommunerna, lagstiftningen, producenterna av sociala tjänster och den sociala sektorns institutioner använder många sådana termer som teckenspråkiga själva inte använder: *hörselskadade*, *dövstumma* etc. Teckenspråkiga upplever sig sällan som personer med en funktionsnedsättning, eftersom de kan leva ett fullödigt liv inom sin egen språkgemenskap.

Teckenspråken i Finland

I Finland används två nationella teckenspråk: **finskt och finlandssvenskt teckenspråk**. I denna text syftar ordet *teckenspråk* på båda dessa språk. Som en följd av invandring används också andra teckenspråk i Finland; det ryska teckenspråket är det största.¹ I likhet med de talade språken är teckenspråken självständiga språkssystem. De uppfinns inte utan uppstår spontant ur ett kommunikationsbehov inom dövsamhället. Teckenspråk är alltså inte ett internationellt språk, utan varje land har ett eget nationellt teckenspråk eller flera. Liksom de talade språken är teckenspråken knutna till landets kultur. De talade språken har ofta väldigt olika grammatik (exempelvis svenska, finska, ryska). Såvitt man vet i dag är skillnaderna mellan de olika teckenspråkens grammatik inte lika stor, men de teckenförråd som används i de olika teckenspråken kan vara mycket olika. I teckenspråken uttrycks innebörd med hjälp av hand-, huvud-, ansikts- och kroppsrörelser, och tas emot med hjälp av synen.

De finländska teckenspråkens historia går tillbaka till grundandet av den första dövskolan i Finland år 1846.² Det svenska teckenspråk som då importerades från Sverige utvecklades sedermera till två separata språk, det finska och det finlandssvenska teckenspråket. Det har inte i någon större utsträckning forskats i de finländska teckenspråkens dialekter, men det finns åtminstone regionala skillnader. Att det också finns sociala dialekter framgår bland annat av att ungdomarna och den äldre generationen tecknar på olika sätt. Inom olika yrkes- och hobbygrupper samt andra fasta grupper uppstår också egna språk.

Undervisning i teckenspråk som modersmål i skolorna arrangeras ännu i mycket liten skala eller inte alls. Teckenspråkets all-

mänspråkliga form är inte på samma sätt reglerad och etablerad som exempelvis finskans eller svenskans. Dessa språk är förknippade med en gedigen litterär kultur, och redan i skolan skapas en grund för kunskaper i skriftspråket. Egenskaper hos allmänspråket i teckenspråkiga texter (teckenspråkiga nyheter, läromedel, meddelanden etc.) är en tydlig satsstruktur, omsorgsfull artikulering av tecknen samt undvikande av dialektala och vardagliga tecken. Det finns än så länge mycket lite forskning om teckenspråkets grammatikaliska drag, och därför har det inte varit möjligt att sammanställa ett verk som beskriver teckenspråkets grammatik.

De språkliga rättigheterna

Utgångspunkten för teckenspråkigas språkpolitiska program är 17 § 3 mom. i Finlands grundlag: *Rättigheterna för dem som använder teckenspråk ... skall tryggas genom lag*. Även FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) lyfter fram teckenspråkets betydelse. I konventionen erkänns teckenspråken för första gången som självständiga språk på den internationella lagstiftningens nivå, eftersom *språk* i artikel 2 i konventionen definieras som talade eller tecknade språk, och *kommunikation* förutom språk definieras som olika metoder som stöder eller ersätter tal. Konventionen kommer under de närmaste åren att få laga kraft i Finland. I kapitel 3.4 (s. 28) redogörs i större detalj för konventionen.

Språket och möjligheten till interaktion utgör grunden för vår existens som människor. Socialisationen och lärandet sker genom språket, oavsett om språket är talat eller tecknat.³ Var och en har en individuell rätt till sitt eget modersmål, och kultur- eller språkgrupper har i sin tur kollektiv rätt till sitt språk.⁴ För teckenspråkiga är det viktigt att också få delta i det omgivande samhällets verksamhet – det är emellertid en annan sak hur och på vilket sätt de kan delta. Olika språk- och kulturgruppers rätt att verka på sitt eget språk beaktas inte alltid i vardagen.

Med *språkpolitik* avses att relationerna mellan språken och samhället och dess institutioner organiseras genom medvetna åtgärder. Språkpolitik är bland annat sådana beslut genom vilka man definierar ett språks ställning och användning i lagstiftningen och utbildningssystemet.⁵ På individplanet innebär språkpolitik exempelvis de små beslut genom vilka vi avgör vilket språk vi ska använda i olika situationer, då vi uträttar ärenden eller diskuterar. För ett majoritetsspråks representanter är dessa små beslut ofta omedvetna.

Målet för teckenspråkigas språkpolitiska program är jämlika språkliga rättigheter för teckenspråkiga. Teckenspråkigas språkliga rättigheter bör erkännas på alla nivåer i lagstiftningen. I program-

met förslås ett stort antal åtgärder genom vilka man kan korrigera de missförhållanden som hindrar teckenspråkiga från att delta i samhällslivet. De språkliga rättigheterna utgör en del av medborgarnas grundläggande rättigheter.

Medvetenhet om det egna språket

Teckenspråkigas medvetenhet om det egna språket och dess betydelse har ökat sedan 1980-talet. Numera förstår de att kräva sina rättigheter på livets olika områden: i studier och arbete, i kontakten med myndigheter, i kundsituationer etc. Samtidigt har de så kallade stora åldersklasserna bland de teckenspråkiga döva börjat oroa sig för hur det ska gå för de kommande generationerna. Kommer teckenspråket att försvinna? Det föds bara 25–30 döva barn årligen, och mer än 90 procent av dem får kokleaimplantat (snäckimplantat). Användningen av teckenspråk har begränsats, vilket bland annat har motiverats med hörselhabilitering. Åtgärder för att skydda teckenspråket måste vidtas nu, innan det är för sent.

Under skoltiden förstod vi inte alls att teckenspråk var vårt modersmål. Vi övade oss att tala och skriva, vi trodde säkert att finska var vårt modersmål. På en kurs i dövmedvetenhet lärde de oss att det är teckenspråk som är vårt modersmål. Först då började jag förstå vem jag var och att teckenspråket verkligen är ett språk, och att det är mitt eget modersmål.

(Pia Taalas 2009)⁶

Språk som fenomen är lika stora, även de som bara har få användare. Också en liten grupp har en obestridlig rätt till sitt språk, även om det kan vara svårt, dyrt, orealistiskt eller till och med omöjligt att förverkliga gruppens språkliga rättigheter.

2 Teckenspråkiga i Finland

2.1 Från dövsamhälle till teckenspråkiga

Teckenspråkiga utgör en språklig och kulturell minoritet, på samma sätt som exempelvis samerna och romerna. Användningen av teckenspråk i Finland nämns för första gången i skrift så tidigt som på 1840-talet, omnämnanden om enskilda döva finns redan på 1700-talet. **Teckenspråksgemenskapen** i Finland anses ha fått sin början år 1846 då den döva läraren Carl Oscar Malm (1826–1863) började ge dövstumma elever privatundervisning i Borgå. På grund av Malms utbildningsbakgrund var undervisningsspråket svenskt teckenspråk, och det utvecklades sedermera till ett finskt och ett finlandssvenskt teckenspråk.⁷

Verksamheten bland teckenspråkiga döva har varit livlig. Den första föreningen för dövstumma grundades i Åbo år 1886, och sedan uppstod den ena föreningen efter den andra. År 1905 grundades det gemensamma Finlands Dövstumsförbund⁸ (senare Finlands Dövas Förbund rf). *Kuuromykkäin lehti* utkom första gången 1896 och en motsvarande svenskspråkig tidning, *Tidskrift för Dövstumma*, ett år senare. Tidningarna slogs senare samman och ges numera ut under namnet *Kuurojen lehti/Dövas tidskrift*. I början av 1900-talet inleddes själavård för döva, och den teckenspråkiga konsten och kulturen blomstrade. Dövföreningarna arrangerade föreläsningar och annan folkbildning för sina medlemmar, och så gott som alla föreningar hade sektioner för unga, för kvinnor och för fri bildning. Det uppstod också idrottsföreningar i anknytning till dövföreningarna. På förbundets möten och i tidningarna diskuterades bland annat behoven inom daghemsverksamheten för döva barn och inom äldreården för döva samt hur dövstumma placerade sig i arbetslivet. Döva var tidigt verksamma inom det nordiska samarbetet, år 1907 arrangerades den första nordiska kongressen för döva i Köpenhamn. Verksamheten inom Dövas Nordiska Råd (DNR) är fortfarande livlig.

Under sina fyra första decennier utvecklades teckenspråksgemenskapen i en positiv riktning. Teckenspråk fick användas fritt och användes också som det huvudsakliga undervisningsspråket i skolorna. I slutet av 1800-talet förändrades situationen emellertid, och sam-

hällელიga strömningar påverkade utbildningstänkandet. Anhängare av den så kallade evolutionsteorin såg teckenspråket som en "lägre språkform" och det ansågs inte lämpligt att använda teckenspråk. Nationalitetsidén förespråkade ett gemensamt språk för varje folk och därför ansågs det motiverat att använda talat språk också i undervisningen för döva.⁹ År 1892 fick statens dövskolor genom en förordning anvisningar om vilka undervisningsmetoder som skulle användas. Undervisningen på talat språk och artikulationsundervisningen ökade, och användningen av teckenspråk minskade. Efter att förordningen hade trätt i kraft anställdes inte längre döva lärare.¹⁰ Även utanför skolväsendet ledde ideologiska förändringar till lagförändringar som påverkade dövas liv. Som ett exempel kan nämnas den inverkan rashygienen hade från 1920-talet ända fram till år 1969: personer med ärftlig dövhet behövde ett särskilt tillstånd för att få gifta sig med varandra.¹¹

Man försökte på många sätt assimilera döva i majoritetsbefolkningen. Döva började skämmas för sitt eget språk, och många förnekade rentav sin identitet. Tvångsassimileringen riktades också mot dem som använde samiska och romani.¹² Perioden var mentalt tung för dövsamhället. Dövföreningarna fungerade vid denna tid som fristäder för teckenspråken. De var nästan de enda ställen där användningen av teckenspråk inte begränsades. Tack vare sina internat fungerade också de statliga dövskolorna som viktiga språkförmedlare, även om man inte fick använda teckenspråk på lektionerna.

Kring övergången mellan 1960- och 1970-talet vaknade inom den lingvistiska forskningen ett intresse för teckenspråk, och teckenspråken konstaterades vara naturliga språk som var likvärdiga med de talade språken. Detta nya perspektiv stärkte så småningom teckenspråkens och också teckenspråkigas ställning. En ny rörelse från utlandet nådde även Finland: **dövmedvetenheten**, som innebär att teckenspråkiga kände att de hade makt över sin situation och kontroll över det egna livet. Dövmedvetenheten började rota sig bland döva, och föreningarna började aktivare än tidigare bevaka sina egna intressen och kräva sina rättigheter. Den yngre generationen lärde sig skapa nätverk på samhällets olika plan. På 1980- och 1990-talet blev det ett mål för teckenspråkiga att erövra en position i samhället. Det började också skönjas förändringar i nivån på teckenspråkiga dövas utbildning, vilket i sin tur ledde till en starkare önskan att delta i det samhälleliga beslutsfattandet. Teckenspråkiga vill ta ansvar för sin egen grupp, för sitt språk och för språkgemenskapens och språkets framtid.

Teckenspråk har använts i Finland i åtminstone 160 år. I dövas egna språk, det finska och det finlandssvenska teckenspråket, har det byggts in erfarenheter av att leva som döv, erfarenheter som

saknar motsvarighet i de omgivande talade språken. Numera finns det bland teckenspråkiga en stark medvetenhet om det egna språket och den egna kulturen, och de har en etablerad ställning i det finländska samhället. I familjer där föräldrarna är döva och barnen hörande används i allmänhet huvudsakligen teckenspråk. På detta sätt tillägnar sig de hörande barnen teckenspråket som sitt modersmål. I en del familjer finns ett dövt, teckenspråkigt barn, och då tillägnar sig också familjens hörande barn automatiskt användningen av teckenspråk i hemmiljön.

I och med globaliseringen har teckenspråkiga också blivit "världsmedborgare" tack vare sin starka språkmedvetenhet, sina gränsöverskridande nätverk och den nya tekniken.¹³ I Finland har toleransen för flerspråkighet och kulturell mångfald ökat, även om det fortfarande finns många fördomar.

Teckenspråkiga bor på olika håll i Finland. De är inte lika starkt knutna till vissa kommuner eller regioner som exempelvis de svenskspråkiga eller de samisktalande, men ofta har de bosatt sig i sådana städer eller på sådana större tätorter där det finns en dövskola eller dövförening. Skolornas betydelse minskade visserligen i och med grundskolereformen på 1970-talet, då de traditionella, statliga dövskolorna kompletterades med små kommunala skolor för hörselskadade. Många av de finlandssvenska teckenspråkiga bor i de svenskspråkiga kustregionerna i södra Finland och Österbotten.

Antalet teckenspråkiga kan uppskattas ur olika perspektiv och med olika beräkningsmetoder. De teckenspråkigas intresseorganisation, Finlands Dövas Förbund, har länge definierat språk- och kulturgruppen ur minoritetens eget perspektiv: det finns 4 000–5 000 döva och personer med nedsatt hörsel som använder teckenspråk. Antalet hörande teckenspråksanvändare har uppskattats till 6 000–9 000. Ett annat möjligt sätt att räkna språkgruppens medlemmar vore en folkräkning baserad på statistik, men teckenspråk räknas än så länge inte som ett självständigt språk bland språkalternativen i befolkningsregistrets statistik. Däremot har 48 personer separat angett teckenspråk som sitt modersmål (antalet 5.1.2009). De senaste åren har oron över att det föds betydligt färre döva barn som blir teckenspråkiga än förr väckt diskussion bland teckenspråkiga. Egentliga forskningsresultat om saken har bara funnits tillgängliga under ett par år (se kap. 4.2).¹⁴ Användare av romani brukar inte heller antecknas i befolkningsregistret, medan det finns betydligt exaktare information om antalet personer som talar de olika samiska språken.¹⁵

Den tekniska utvecklingen medför både fördelar och nackdelar. Via internet, e-post, webbkameror och 3G-mobiltelefoner är det möjligt att kommunicera också på teckenspråk, och olika slag av information är mer lättillgänglig än förr. Den tekniska utveckling-

en prövar emellertid också olika etiska gränser och lyfter fram flera frågor som berör vår mänskliga natur. Det så kallade kokleaimplantatet, en elektrisk hörapparat som genom operation installeras hos gravt hörselskadade, har över hela världen väckt diskussion bland teckenspråkiga. Kokleaimplantatet avlägsnar inte hörselskadan helt, men största delen av de opererade kan med hjälp av implantatet höra omgivningens ljud och lära sig förstå tal. För barn med kokleaimplantat blir det talade språket ändå inte nödvändigtvis det naturliga förstaspråket, och utvecklingen av talat språk kräver långvarig habilitering.

Kokleaimplantaten började bli vanligare efter mitten av 1990-talet, och många teckenspråkiga kritiserade då att implantat opererades in på döva barn. De ansåg att man genom operationen i onödan inkräktade på individens medfödda egenskaper, till och med på rätten att leva sådan som man är. Personer med en stark teckenspråkig identitet ser i allmänhet inte dövheten som en defekt som behöver korrigeras, utan som en mänsklig egenskap som på ett naturligt sätt förknippas med teckenspråk och en visuellt orienterad livsstil. Enligt deras erfarenhet växer man på ett naturligt sätt in i teckenspråksgemenskapen och dess kultur, och den identitet man på detta sätt får upplevs som en rikedom. Den styrka upplevelsen ger är så stor att de nackdelar avsaknaden av hörsel medför blir sekundära. Kokleaimplantat som opereras in hos personer som har blivit döva som vuxna ses däremot som en rehabiliterande åtgärd, eftersom syftet då är att upprätthålla det ursprungliga modersmålet.

Finlands Dövas Förbund har tillsammans med Finska Hörselförbundet rf (tidigare Hörselvårdsförbundet rf) uttryckt sin oro över att alla barn med kokleaimplantat inte har förväntad nytta av sina implantat.¹⁶ Dessa barn borde beredas möjlighet att lära sig teckenspråk samtidigt som det talade språket utvecklas – redan före operationen behöver barnet växelverkan för att trygga den psykosociala och övriga utvecklingen.¹⁷

Teckenspråkiga döva: språkminoritet och handikappgrupp

Människor som hör till en språklig, kulturell eller annan motsvarande grupp har ett behov av och också rätt att själva definiera vem de är. I Finland, liksom i många andra av världens högst utvecklade länder, började teckenspråkiga döva på 1980-talet i allt högre grad själva definiera den egna gruppens särdrag. Det innebar att handikapperspektivet fick ge vika för ett sociokulturellt perspektiv som framhävde det egna språket och den egna kulturen. Majoritetsbefolkningen kan i vissa situationer se döva som funktionshindrade, men i sin egen grupp har de egentligen aldrig någon funktionsnedsättning eftersom det inte finns något kommunikationsproblem och avsaknaden av hörsel är en gemensam egenskap som hela gruppen delar.

Att döva i det finländska samhället så länge uttryckligen sågs som funktionshindrade försvagade deras ställning på många sätt. Den faktor som mest bidrog till detta var att dövas språk ringaktades och att användning av det var förbjuden bland annat i skolorna från slutet av 1800-talet ända till övergången mellan 1960- och 1970-talet. Teckenspråk ansågs allmänt inte vara ett språk, utan ett enkelt kodningssystem för talat språk. Allt detta påverkade också språkanvändarnas egen syn på sitt språk. Ännu på 1960-talet kunde döva anse det opassande att teckna på allmänna platser, och de kunde också uppmana sina barn att låta bli att teckna. På 1980-talet ansåg många döva fortfarande att de talade språken var finare och mer värdefulla än teckenspråk, deras eget modersmål.

Dessa tunga erfarenheter har ristat bittra spår i dövsamhällets kollektiva minne, och därför vill döva att man talar om dem uttryckligen som döva och inte som hörselskadade. Numera används allt oftare också uttrycken *teckenspråkig döv* eller bara *teckenspråkig*.

I den finländska lagstiftningen har döva fått rättigheter dels som språk- och kulturgrupp, dels som handikappgrupp, och dessa två perspektiv behöver inte stå i konflikt med varandra. Döva kan inte som hörande fritt välja vilket språk de vill använda, enligt situation och språkkunskaper, och därför bör samhället erbjuda dem lösningar för att rätta till detta förhållande (bl.a. tolktjänster, undervisning på teckenspråk, teckenspråkiga tv-program och textning). Att tolktjänsterna ses som en del av handikapp-tjänsterna minskar inte på något sätt teckenspråkets eller dövsamhällets värde, eller värdet på dess kultur. Det fråntar inte heller döva några av deras språkliga rättigheter. Då lagen nämner teckenspråkigas rätt att i skolan få undervisning i sitt eget modersmål tryggar det inte bara de döva teckenspråkigas utan också de hörande teckenspråkigas språkliga rättigheter.¹⁸

2.2 Vem hör till teckenspråksgemenskapen?

Döv? Teckenspråksanvändare? Teckenspråkig?

Du får gärna säga döv! Det standard-svenska ordet döv anses inom dövsamhället vara en lämpligare term än exempelvis ordet *hörselskadad* eller *dövstum*.

Som ovan konstaterats har många olika benämningar använts om den teckenspråkiga språk- och kulturminoriteten under olika tidsperioder. Medlemmarna i en språk- och kulturminoritet har behov av och rätt att själva definiera vem de är. I Finland använde gruppen till en början benämningen *dövstumma* (finska *kuuromykät*, eng. *deaf mute*) om sig själva, och i mitten av 1900-talet förkortades benämningen till *döva* (finska *kuurot*, eng. *deaf*). Teckenspråkiga som använder finskt och finlandssvenskt teckenspråk har hänvisat till sig själva och till medlemmar i den egna gruppen med tecknet DÖV₁ (bildserie 1).

Bildserie 1. Tecknet DÖV₁.

Tecknet har uppenbarligen sina historiska rötter i det gamla tvådelade tecknet DÖVSTUM som tecknas på samma sätt som ovan men med hela handen. Numera har tecknets innebörd i vissa sammanhang avgränsats till en döv som hör till teckenspråksgemenskapen och har tillägnat sig dess kultur och identitet.¹⁹ Detta stärker uppfattningen att teckenspråket snarare än avsaknaden av hörsel för teckenspråkiga själva är den viktigaste egenskapen som förenar medlemmarna i dövsamhället. I engelskspråkig litteratur uttrycks samma innebörd genom att man skriver ordet *Deaf* med versal initial. På finska och svenska kan motsvarande åtskillnad inte uttryckas med initialen, eftersom rättskrivningsreglerna för initialer är annorlunda än i engelskan; ord som betecknar gruppstillhörighet skrivs inte med versal initial i finska och svenska. I Finland används också tecknet DÖV₂ (bildserie 2).

Bildserie 2. Tecknet DÖV₂.

Uttrycken *de som använder teckenspråk* och *teckenspråksanvändare* infördes i samband med grundlagsreformen då 17 § i grundlagen kompletterades med meningen: "Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av funktionsnedsättning behöver tolknings- och översättningshjälp skall tryggas genom lag." Ur ett juridiskt perspektiv har detta tolkats så att det avser personer som har teckenspråk som modersmål eller förstaspråk, och som inte kan höra.

Termen *teckenspråkig* (finska *viittomakielinen*; i bildserie 3 tecknet TECKENSPRÅKIG) togs i bruk först efter en lagreform i slutet av 1990-talet. Termen har ännu inte etablerats inom dövsamhället. Teckenspråksutskottet vid Finlands Dövas Förbund definierade år 1999 teckenspråkiga på följande sätt: "personer som har lärt sig teckenspråk som sitt första språk, som behärskar teckenspråk bäst och som använder det i sitt dagliga liv kallar sig teckenspråkiga". I vardagligt bruk inom teckenspråksgemenskapen är termerna *teckenspråksanvändare* och *teckenspråkig* delvis överlappande. Innebörden hos termen *teckenspråkig* har dock utvidgats under de senaste åren: även hörande barn som föds i teckenspråkiga familjer kan ha teckenspråk som modersmål. Sådana personer avses däremot inte med uttrycket *de som använder teckenspråk*, som nämns i 17 § i grundlagen. Hittills har lagen tolkats så att dessa personer inte har rätt till de tjänster som är avsedda för teckenspråkiga döva (exempelvis tolkningstjänst).

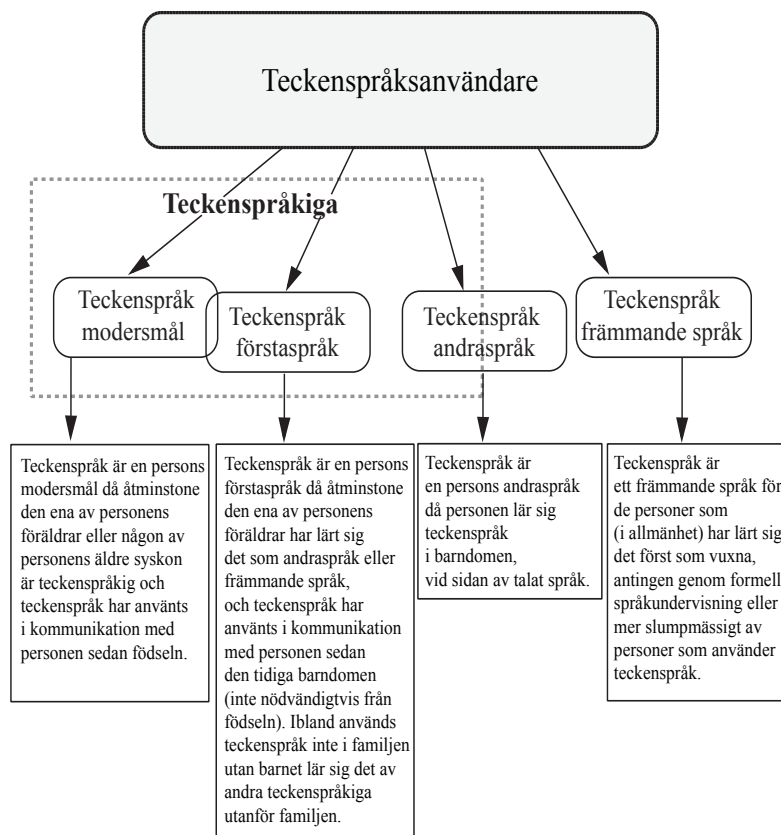

Bildserie 3. Tecknet TECKENSPRÅKIG på finskt teckenspråk.

De arton personer som intervjuades i Minna Luukkainens avhandling (2008) kunde indelas i tre olika grupper beroende på hur de identifierade sig med termerna *döv* och *teckenspråkig*: en del upplevde sig ha en starkare identitet som döva än som teckenspråkiga, en del tvärtom, medan en tredje grupp ibland upplevde sig som döva, ibland som teckenspråkiga. Termen *teckenspråkig* väckte en del förvirring bland de intervjuade. Den ansågs exempelvis för omfattande – en av de intervjuade motiverade denna åsikt med att "också hörande kan vara teckenspråkiga".²⁰

Till teckenspråksgemenskapen hör också hörande som aktivt eller dagligen arbetar med teckenspråkiga. I vardagsspråket kallas de i allmänhet teckenspråksanvändare. De kan exempelvis vara döva teckenspråkigas äkta hälfter eller familjemedlemmar, lärare för döva, teckenspråkstolkare, kyrkoarbetare, vänner, etc.²¹ En stor del av dem har studerat teckenspråk som främmande språk och gjort det först i vuxen ålder. Det är emellertid inte de som avses med uttrycket *de som använder teckenspråk* i 17 § i grundlagen.

I figur 1 presenteras de olika undergrupperna av personer som använder teckenspråk och kriterierna för hur grupperna definieras. Gränserna mellan grupperna är varken klara eller entydiga, och en del termer är överlappande.

Figur 1. Indelning av personer som använder teckenspråk (bygger på Jokins definition, 2000).²²

De finlandssvenska teckenspråkiga – en minoritet i minoriteten

De finlandssvenska dövas egen intresseförening, Finlandssvenska teckenspråkiga rf som grundades år 2002, uppskattar att det i vårt land finns cirka 300 personer som använder finlandssvenskt teckenspråk, och att 150 av dem är döva. Det handlar alltså om en minoritet inom minoriteten. Det finlandssvenska teckenspråket har ansetts vara en dialekt av det gemensamma finländska teckenspråket, men år 2005 konstaterade föreningen i ett ställningstagande²³ att det finlandssvenska teckenspråket är ett självständigt språk. Det är starkt knutet till den finlandssvenska kulturen. Den språkvetenskapliga forskningen har visat att det finlandssvenska teckenspråket är släkt med både finskt och svenskt teckenspråk.²⁴ Det finlandssvenska teckenspråkets teckenförråd och de uttryck i det som är längre än ett tecken har drag som avviker från finskt teckenspråk. *Finlandssvenska teckenspråkiga rf* definierar en finlandssvensk teckenspråkig på följande sätt:

En finlandssvensk teckenspråkig har teckenspråk som sitt modersmål och har antingen finlandssvenska döva föräldrar eller minst en förälder eller vårdnadshavare som är svenskspråkig. Svenskan är således (ett av) denna persons hemspråk och han eller hon använder i huvudsak svenska som sitt andraspråk för läsning och skrivning.²⁵

Många finlandssvenska döva är flerspråkiga och behärskar vid sidan av finlandssvenskt teckenspråk och svenska ofta också finskt eller svenskt teckenspråk, eller båda dessa språk. Eftersom tjänster på det egna språket saknas framhävs betydelsen av kunskaper i det språk som majoritetsbefolkningen använder. Detta fenomen gäller även andra teckenspråkiga språkminoriteter.²⁶

Teckenspråkiga invandrare

Internationaliseringen syns också i teckenspråkgemenskapen. Enligt det kundregister som habiliteringssekreterarna på Finlands Dövas Förbund upprätthåller finns det cirka 120 döva invandrare, från nästan 20 olika länder. Största delen av dem är ryssar som använder ryskt teckenspråk som sitt modersmål. En del av invandrarna har redan bott i Finland i 20 år och upplever sig därför inte längre som invandrare.²⁷

Även om alla enligt Finlands grundlag har rätt till sitt modersmål jämföras inte de teckenspråk som teckenspråkiga invandrare använder med Finlands nationella teckenspråk, det finska och det

finlandssvenska teckenspråket. För att få exempelvis tolkningstjänster, utbildning eller finländskt medborgarskap måste dessa invandrade behärska finskt eller finlandssvenskt teckenspråk tillräckligt bra. Teckenspråkiga invandrare är därför i en klart sämre position än andra invandrare som i de flesta fall har möjlighet att få en tolk som talar det egna språket. Att deras språkliga rättigheter förverkligas kan övervakas utifrån de internationella språkkonventionerna.

Teckenkommunikation och andra metoder som stöder och ersätter tal

Enskilda element ur teckenspråket utnyttjas i många kommunikationsmetoder som ersätter eller stöder talad kommunikation. Sådana metoder är exempelvis *tecken som stöd* (TSS) och *tecknat tal*. Då man använder tecken som stöd får en del av de talade orden stöd genom att man samtidigt producerar tecken med samma eller en närliggande innebörd. I metoden tecknat tal används stödjande tecken mer systematiskt och i större utsträckning, och talet kan vara ljudlöst. Dessa kommunikationsmetoder bygger emellertid helt på satsstrukturen i svenskan eller något annat talat språk, och är inte självständiga språk. Rättigheterna för de personer som använder dessa metoder har också beaktats i 17 § i grundlagen, men föreliggande språkpolitiska program fokuserar endast dem som använder *teckenspråk*.

3 Finlands teckenspråkigas språkliga rättigheter

3.1 Finlands grundlag

Teckenspråkiga har ansett att grundrättighetsreformen år 1995 var viktig eftersom 17 § i Finlands grundlag då kompletterades med en passus om rättigheter för dem som använder teckenspråk. Totalreformen av Finlands grundlag trädde i kraft 1.3.2000.²⁸ Vissa av de största förändringarna i grundlagsreformen gällde bestämmelserna om grundläggande rättigheter, som betonar tryggheten av individens friheter och rättigheter, de grundläggande värdena samt möjligheterna att delta och påverka. Enligt 6 § i grundlagen, den så kallade jämlikhetsbestämmelsen, får ingen utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp, eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person. I 17 § i grundlagen lyfts rätten till ett eget språk och en egen kultur fram:

Samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheterna utfärdas genom lag. Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp skall tryggas genom lag.

Detta är en viktig bestämmelse för teckenspråkiga, eftersom den vid sidan av nationalspråken (finska och svenska) och samiskan lyfter fram **romer och teckenspråkiga som egna språk- och kulturgrupper**.

De rättigheter som gäller användningen av teckenspråk definieras inte direkt utan indirekt i grundlagen: lagstiftarna förpliktas att beakta teckenspråket då författningar stiftas för de olika förvaltningsområdena. För tillfället finns författningarna om teckenspråket och dess användning inte samlade i en och samma lag, utan de är spridda och erbjuder många möjligheter till tolkning.

Genast efter grundrättighetsreformen tillsatte justitieministeriet en arbetsgrupp för att utreda vilka åtgärder som behövs för att säkerställa att de som använder teckenspråk behandlas lika som de övriga språkliga och kulturella minoriteterna. Arbetsgruppen kons-

taterade år 1996 att de viktigaste delområdena då det gäller att trygga teckenspråkigas juridiska ställning är tidig fostran, undervisning, forskning och utbildning på teckenspråksområdet, tolktjänster samt information.²⁹ Betänkandet inkluderade åtgärdsförslag och rekommendationer för att avhjälpa problemen och bristerna inom respektive delområde. Förslagen har tagits emot och genomförts på varierande sätt inom de olika förvaltningsområdena; en del av förslagen har inte beaktats alls. Ingen uppföljningsgrupp har tillsatts för att granska hur åtgärdsförslagen genomförts.

Senare har en delegation för språkärenden tillsatts av statsrådet för att följa upp de språkliga rättigheterna. Delegationen verkar under justitieministeriet och granskar huvudsakligen de språkliga förhållandena för finskan och svenskan i vårt land. Delegationen bistår justitieministeriet då detta en gång per valperiod bereder statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen för riksdagen. Dokumentet är viktigt också för Finlands språkliga minoriteter, eftersom språkgruppernas egen uppföljning på detta sätt kompletteras genom att ett statligt organ regelbundet följer upp olika språkgruppers situation. I statsrådets berättelser om tillämpningen av språklagstiftningen 2006 och 2009 konstateras att även om det har gjorts framsteg i de språkfrågor som berör teckenspråkiga så finns det fortfarande brister på flera områden: i den grundläggande utbildningen för finlandssvenska teckenspråkiga barn, i den allmänna undervisningen och produktionen av läromedel för teckenspråkiga, i den offentliga förvaltningen, i tolktjänsterna, i dagvården, i mentalvårdstjänsterna, etc.³⁰ **De åtgärder som justitieministeriets arbetsgrupp föreslog år 1996 har alltså inte genomförts under de mer än tio år som förflutit sedan dess.**

3.2 Språklagstiftningen

Språklagstiftningen är en helhet som reglerar de språkliga rättigheterna för finländska medborgare och personer som bor i Finland, samt definierar myndigheternas språkliga skyldigheter. Till språklagstiftningen hör alltså alla lagar och förordningar som reglerar språk, exempelvis språklagen som gäller nationalspråken finska och svenska, lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda (den så kallade språkkunskapslagen), den samiska språklagen och författningarna om romer och teckenspråkiga. De särskilda stadganden om språk och språkgrupper som ingår i andra lagar, exempelvis i lagen om grundläggande utbildning och lagen om Rundradion, utgör också en del av språklagstiftningen. Begreppet språkminoritet förekommer inte i den finländska lagstiftningen.

En för samerna viktig aspekt av språklagstiftningen är att det finns en separat samisk språklag som stadgar om deras rättigheter.³¹ Lagen är huvudsakligen knuten till samernas hembygdsområden, de nordliga kommunerna. Teckenspråksanvändarna är den enda av de språkgrupper som nämns i bestämmelserna för vilken samhället inte har tillsatt ett eget organ som ska följa upp språkgruppens ställning och hur de språkliga rättigheterna förverkligas (jämför sameetinget och delegationen för romska ärenden).

I språklagen stadgas om användningen av finska och svenska.³² Då språklagen nämner en persons "eget språk" avses uttryckligen finska och svenska, inte exempelvis finskt eller finlandssvenskt teckenspråk. Det är emellertid intressant att observera att statsrådets förordning om verkställigheten av språklagen³³ nämner teckenspråk i det moment där statsrådet förpliktas att avge en berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen – teckenspråket lyfts alltså fram vid sidan av de övriga språken i vårt land då det gäller uppföljningen av språkförhållandena.

I medborgarskapslagen³⁴ förutsätts den som söker finskt medborgarskap ha nöjaktig förmåga att i tal och skrift använda finska eller svenska, eller i stället för muntliga språkkunskaper besitta motsvarande kunskaper i finskt teckenspråk. I praktiken får teckenspråkiga i vårt land betjäning bara på finskt teckenspråk, eftersom det inte finns tjänster på andra teckenspråk. Det är mycket svårt att få service på finlandssvenskt teckenspråk. Grundläggande utbildning för teckenspråkiga arrangeras bara på finskt teckenspråk. Utbildningen för teckenspråkstolkare och utbildningen i teckenspråk som läroämne vid Jyväskylä universitet gäller huvudsakligen finskt teckenspråk. Som de språk som används av de i lagen nämnda *teckenspråksanvändarna* betraktas alltså finskt och finlandssvenskt teckenspråk, som har utvecklats i Finland och som länge har använts av finländarna.

Romanitalande och teckenspråkiga har erkänts som språk- och kulturgrupper, men man har inte stadgat egna språklagar för dessa grupper och den offentliga förvaltningen har ingen särskilt definierad skyldighet att erbjuda service på dessa språk. Enligt förvaltningslagen³⁵ är myndigheter skyldiga att ordna tolkning och översättning för förvaltningens kunder så att de förstår de ärenden som behandlas av myndigheterna. I förvaltningslagen stadgas att det för teckenspråkiga ska arrangeras tolkning och översättning till teckenspråk om de teckenspråkiga inte förstår det språk, finska eller svenska, som används vid myndigheten. För teckenspråkets del finns det inga särskilda stadganden om behörigheten eller språkkunskapskraven för tolkar som används i kontakten med myndigheter eller för personer som översätter officiella dokument.

I största delen av dagens författningar ses teckenspråkiga döva fortfarande som en handikappgrupp, men från och med grundlagsreformen har man också börjat se dem som en språk- och kulturgrupp.³⁶ Denna förändring beror på ökad medvetenhet: teckenspråkigas grupp består inte bara av döva, utan där finns bland annat också döva föräldrars hörande barn och anhöriga som också använder teckenspråk som sitt modersmål eller förstaspråk. Deras situation har inte uppmärksammats tillräckligt.

3.3 Tillämpningen av lagstiftningen i praktiken

I enlighet med andan i Finlands språklagstiftning är det ett minimikrav att teckenspråkigas rättigheter förverkligas bland annat i kontakten med myndigheterna och i undervisningen. Att rättigheterna förverkligas i undervisningen är viktigt därför att teckenspråkiga ska ha **möjlighet att lära sig sitt eget språk och att lära sig på sitt eget språk, så att de kan använda sitt eget språk på ett fullödigt sätt och så att deras språkliga rättigheter förverkligas.** Alla människor behöver ett språk och modersmålet är en nödvändig förutsättning för välbefinnande.

Även en bra lagstiftning kan emellertid halta då den tillämpas i praktiken. Myndigheterna kan tolka lagen på olika sätt, och ofta kan också pengar avgöra hur de lagstadgade skyldigheterna fullgörs. På individplanet kan detta ge upphov till många olika slags konfliktsituationer – i värsta fall råkar individen i kläm i en djungel av motstridiga författningar och tolkningar.

Konfliktsituationer i vardagen:

Exempel 1

I en klass i en skola för hörselskadade finns sju elever av vilka bara en har teckenspråk som modersmål. Kan den teckenspråkiga elevens rätt att få undervisning på teckenspråk förverkligas eller är undervisningen alltid beroende av om läraren har tid? Blir teckenspråket överkört av de kommunikationsmetoder som används i klassen?

Exempel 2

I 17 § i Finlands grundlag (731/1999), *Rätt till eget språk och egen kultur*, konstateras: "Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp skall tryggas genom lag." (3 mom.) Grundlagens anda följs också i 12 § i lagen om grundläggande utbildning (628/1998), *Undervisning i modersmålet*: "I modersmålsundervisningen kan enligt vårdnadshavarens val också undervisas i romani, teckenspråk eller ett annat språk som är elevens modersmål." (2 mom.)

I stad B har man utarbetat anvisningar för hur den grundläggande undervisningen ska genomföras. Anvisningarna är nära förknippade med stadens och utbildningsverkets budget där anslagen för respektive undervisningsenhet slås fast. En teckenspråkig familj som bor i stad B har två hörande barn. Föräldrarna önskar att barnen utom i finska också ska få undervisning i sitt andra modersmål, teckenspråk. Skolans rektor studerar stadens anvisningar för undervisningen i modersmålet men hittar inga omnämmanden om teckenspråk. Rektorn är konfunderad eftersom skolans anslag inte heller vill räcka till för att arrangera modersmålsundervisning för de andra flerspråkiga eleverna i skolan. Föräldrarna är frustrerade eftersom de inte vet vad de kan göra – det finns inte ens en teckenspråklärare med teckenspråk som modersmål i staden.

Exempel 3

Fem teckenspråkiga döva arbetar regelbundet med nattarbete. Arbetsskiftet börjar kl. 22.00, och ofta arrangeras ett kort möte i början av skiftet där man går igenom aktuella frågor kring arbetet. Dessa möten arrangeras inte varje dag utan oregelbundet. Det går inte att beställa en tolk på förhand, eftersom beslutet om att hålla ett möte kan fattas bara en halvtimme före mötet. Ett visst arbetsskift infaller inte alltid på samma veckodag, utan skiften roterar enligt en särskild skifteslista. Tolkförmedlingen i regionen klarar inte av att hitta tolkar för mötena, dels för att beställningarna kommer in så sent, dels för att mötena hålls sent på dagen och arbetsplatsen ligger avsides. Enligt handikappservice lagen har en person rätt till tolktjänst för sitt arbete, och det är kommunens (från och med 1.9.2010 Folkpensionsanstaltens) skyldighet att arrangera denna service. De teckenspråkiga är rädda att förlora sina arbetsplatser, eftersom de går miste om aktuell information som gäller arbetet.

Syftet med grundlagsreformen var utmärkt, men dess effekter når ännu inte tillräckligt långt. En särskild **teckenspråkslag** är den enda möjliga metoden att avhjälpa bristerna i den nuvarande lagstiftningen. Vidare bör staten tillsätta en **delegation för teckenspråksärenden** för att övervaka tillämpningen av denna lag och den övriga lagstiftning som berör de språkliga rättigheterna.

3.4 Internationella förpliktelser som gäller språk

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Vid sidan av språkfrågorna är också frågan om funktionshinder ständigt aktuell i teckenspråkiga dövas liv, eftersom många samhällstjänster är tillgängliga via särskilda tjänster avsedda för personer med funktionsnedsättning. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) är ett juridiskt bindande fördrag mellan ett flertal länder. Konventionen är alltså inte bara en rekommendation. Internationellt sett är avtalet mycket viktigt eftersom dövhet fortfarande är ett främmande begrepp i många länder och teckenspråken inte uppfattas eller erkänns som självständiga språk.

Enligt konventionen ska personer med funktionsnedsättning behandlas jämlikt, och de får inte diskrimineras på något livsområde. I konventionen definieras också hur verksamheten i de länder som har förbundit sig att följa konventionen ska övervakas. Utdragen ur konventionstexten i detta kapitel bygger på den i Sverige antagna svenska översättningen av konventionen, eftersom någon svensk översättning inte har gjorts i Finland. Särskilt följande artiklar är nära förknippade med arbetet för att förbättra teckenspråksanvändarnas situation:

Artikel 2 Definitioner: I artikel 2 definieras språk och kommunikation separat. Språk är de talade och tecknade språken. Med kommunikation avses förutom språk också olika metoder som stöder eller ersätter tal (exempelvis tecken som stöd eller tecknad finska eller svenska). Teckenspråken erkänns alltså som självständiga språk.

Artikel 9 (2e) Tillgänglighet: Offentliga byggnader och det övriga offentliga livet ska vara tillgängliga med hjälp av personlig assistans. I detta sammanhang nämns yrkeskunniga, utbildade teckenspråkstolkar vid sidan av ledsagare, lektörer och andra motsvarande personer. Teckenspråkiga kan erbjudas offentlig service på sitt modersmål då det finns tillgång till en teckenspråkstolk.

Artikel 21 Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information: Staterna ska utöver yttrandefriheten och åsiktsfriheten säkerställa tillgången till information på det egna modersmålet. Med detta avses bland annat teckenspråkiga översättningar av televisionsprogram och annan offentlig kommunikation. För flerspråkiga tittare är textade program en viktig informationskälla. I punkt 21 e framförs också entydigt att staterna ska erkänna och främja användningen av teckenspråk.

Artikel 24 (3b, 3c, 4) **Utbildning**: Inläringen av teckenspråk ska främjas och dövsamhällets kulturella identitet stärkas. Myndigheterna ska säkerställa att utbildning för blinda, döva och dövblinda barn ges på de mest ändamålsenliga språken eller med de lämpligaste kommunikationsmetoderna, och att barnens kunskaper och sociala färdigheter utvecklas på alla sätt. Staterna ska också sysselsätta lärare som själva hör till dessa grupper.

Artikel 30 (4) **Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott**: Personer med funktionsnedsättning har på lika villkor som andra rätt till erkännande av och stöd för sin särskilda kulturella och språkliga identitet, däribland teckenspråk och dövas kultur.

Finland har genom sin underskrift förbundit sig att ratificera konventionen. I praktiken kommer man att bli tvungen att ändra många av Finlands lagar under de närmaste åren för att kraven i konventionen ska uppfyllas. Konventionen förpliktar de ratificerande länderna att erkänna teckenspråken och underlätta användningen av dem, samt att erkänna, respektera och främja dövsamfundets kultur och språkliga identitet. I konventionen definieras teckenspråken som språk jämbördiga med de talade språken.³⁷ Konventionen ska översättas till både finskt och finlandssvenskt teckenspråk.

Europarådets fördrag och förpliktelser

De språkliga rättigheterna tas upp bland annat i följande fördrag som lyder under Europarådet:

Europeiska människorättskonventionen: framförallt i brottmål ska man ha möjlighet att använda sitt modersmål (artikel 5, punkt 2; artikel 6, punkterna 3a och 3e; artikel 14).

Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk: målet är att trygga och främja de regionala språkens och minoritetsspråkens ställning på olika livsområden (varje stat kan slå fast på vilka områden och på vilka sätt samt för vilka språk fördraget gäller).

Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter: definierar principer enligt vilka de nationella minoritetsspråken skyddas i avtalsstaterna.

Fördragen gäller individens rätt att använda ett språk som han eller hon förstår (inte nödvändigtvis modersmålet), men i dem nämns inte teckenspråk separat som ett möjligt modersmål.

Den nordiska språkkonventionen förnyas

Syftet med den nordiska språkkonventionen (1987) är att ge nordborna möjlighet att röra sig, arbeta och ha kontakt med myndigheterna på sitt eget modersmål. Konventionen gäller svenskan, danskan, norskan, finskan och isländskan. I andra fall än brottmål

är konventionen närmast en rekommendation, och exempelvis inom social- och hälsovården har det varit problematiskt att tillämpa den.³⁸ Språkkonventionen omarbetas som bäst. De nationella dövorganisationerna i de nordiska länderna har i sina utlåtanden krävt att teckenspråken inkluderas i den nordiska språkkonventionen.

I anknytning till arbetet på den nya konventionen har Finlands Dövas Förbund på begäran producerat en utredning om situationen för de teckenspråk som används i Norden. I utredningen konstateras att teckenspråkets ställning i Norden är svagare än de talade språkets, och att den borde stärkas på lagstiftningsväg. Det finns problem bland annat i informationstillgången, utbildningen och tillgången på tolktjänster.³⁹

I deklARATIONEN om nordisk språkpolitik (2006) konstateras att de olika nordiska teckenspråken har en speciell ställning. Deklarationen är inte juridiskt bindande. Dövas Nordiska Råd och teckenspråksnämnden vid Forskningscentralen för de inhemska språken anser att den nordiska språkpolitiken bör bära sin del av det globala samfundets ansvar för att alla minoritetsspråk ska fortsätta att existera även i framtiden. Flerspråkighet, parallellspråkighet och språklig demokrati är en rikedom för de nordiska länderna.

Rekommendationer

1. Beredningsarbetet för en teckenspråkslag bör inledas omedelbart. Staten bör tillsätta en delegation för teckenspråksärenden för att övervaka hur teckenspråkigas språkliga rättigheter förverkligas i lagstiftningen, så att grundlagens anda följs bättre än förr. Möjligheterna att använda teckenspråk i det dagliga livet bör tryggas.
2. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionshinder förutsätter en omvärdering av lagstiftningen på många livsområden. Myndigheterna bör förbinda sig att genomföra reformer som stärker teckenspråkigas ställning, och tillräckliga resurser bör reserveras för reformerna. Teckenspråkiga bör inbjudas att delta i beredningen av besluten, inte bara då lagstiftningen om de språkliga rättigheterna förnyas utan också vid lagreformer som berör andra livsområden.
3. Finska staten bör arbeta för att stärka minoritetsspråkets, också teckenspråkets, ställning på det europeiska planet, bland annat i den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk och i andra dokument som berör språk. Teckenspråken bör inkluderas i den nordiska språkkonventionen.
4. Grundlagsutskottet framhåller i sitt betänkande 1/2010⁴⁰ att den centrala lagstiftningen bör finnas tillgänglig också på teckenspråk. Dessutom ska ministerierna sörja för att alla lagar och förordningar som gäller teckenspråksanvändare eller hörselskadade översätts till finskt och finlandssvenskt teckenspråk.

4 Teckenspråket på olika livsområden

4.1 Den tidiga barndomen

Ett språk för barnet!

Detta kapitel behandlar teckenspråkigas barndom och familjer där man använder finskt eller finlandssvenskt teckenspråk. Dövsamhällets kärna utgörs av familjer där såväl föräldrarna som barnen är teckenspråkiga döva. Dessa familjer representerar dock en minoritet eftersom cirka 90 procent av de döva barnen har hörande föräldrar. Till teckenspråksgemenskapen hör också familjer där föräldrarna är döva och barnen hörande.⁴¹

Döva barn till döva föräldrar får automatiskt en naturlig, teckenspråkig språkmiljö, det vill säga de tillägnar sig sitt modersmål utan medvetna studier eller undervisning.⁴² Barnet tillägnar sig modersmålets språkresurser, bl.a. teckenförråd från olika livsområden och de regler enligt vilka tecknen böjs och satser bildas. Som för alla andra skapar modersmålet också för teckenspråkiga barn en stark grund för tanken, för främmande språk och för utvecklingen av andra färdigheter. Ofta fungerar dessa barn också som språkliga förebilder för andra döva barn och barn med nedsatt hörsel i daghem och skolor.

Även *hörande barn till döva föräldrar* lever i en tvåspråkig (eller flerspråkig) miljö och blir i allmänhet tvåspråkiga på ett naturligt sätt. Dessa teckenspråkiga barn går i skola inom den finska eller svenska allmänna undervisningen.

Före 1970-talet lärde sig döva barn med hörande föräldrar i allmänhet teckenspråk först i skolåldern. Då teckenspråkets ställning så småningom förbättrades började dessa familjer få hemundervisning i teckenspråk, och det tecknades mer än tidigare i familjerna och i barnens närmaste krets. År 1988 blev teckenspråksundervisning för familjerna en tjänst som kommunens socialförvaltning erbjuder enligt prövning. I övrigt arrangeras det beklagligt lite teckenspråksundervisning, och undervisningen omfattar i allmänhet bara grunderna i språket.

Att föräldrarna till en början har bristfälliga färdigheter i teckenspråk bromsar enligt undersökningarna inte väsentligt den tidiga utvecklingen av barnets naturliga språk. Det viktigaste är att barnet får delta i familjens interaktion.⁴³

I slutet av 1990-talet förändrades emellertid situationen för döva barn till hörande föräldrar radikalt. Sedan dess har nästan alla dessa barn fått kokleaimplantat inopererade. I habiliteringen av dem har man fokuserat på inläring av tal och hörande, och även om man också har använt teckenspråk (eller tecken) med många barn har exempelvis en del läkare sett detta som en kommunikationsform bara för en övergångsperiod. Det har visat sig omöjligt för många familjer att erbjuda barn med kokleaimplantat tvåspråkighet med teckenspråk och talat språk; redan habiliteringen kring implantatet tär på familjens krafter, och eftersom denna habilitering i Finland uteslutande koncentreras på användning av talat språk måste familjen skraddarsy ett separat träningsprogram för att barnet och den övriga familjen ska tillägna sig teckenspråket.

Mer än hälften av de opererade barnen klarar talsituationer med hjälp av sin hörsel, särskilt i störningsfria förhållanden.⁴⁴ Inom forskningen finns flera källor med information om det språk och de kommunikationsmetoder barn med kokleaimplantat använder, men informationen är motstridig. Detta kan bero på att olika sakkunniga använder olika klassificeringar, bland annat av vad som är teckenspråk, vad som är tecknat tal, vad som är tecken som stöd etc. Insamlingen av data försvåras vidare av att varje barn med kokleaimplantat har en individuell språklig profil – barnet kan ha flera olika strategier för att anpassa sig till varierande situationer.

Då det gäller små barn kan man inte på förhand avgöra hur användningen av implantatet kommer att lyckas och hur det talade språket kommer att utvecklas. Därför ska alla barn erbjudas möjlighet att lära sig både talat och tecknat språk. Språken utesluter inte varandra utan kompletterar varandra – tvåspråkigheten ger barnet en möjlighet att agera flexibelt i olika miljöer. En bristfällig språkutveckling påverkar barnets utveckling som helhet, skolgången, möjligheterna att få ett yrke och hela livet. Utvecklingen av en positiv jagbild måste stödjas med alla medel. I dagens läge får emellertid inte alla familjer med barn som använder implantat undervisning i teckenspråk eller tecken, trots att detta vore mycket viktigt under de första levnadsåren. Hos cirka en tredjedel av de hörselskadade barnen förblir tal- och hörselutvecklingen bristfällig trots kokleaimplantat. Vidare bör man minnas att barnet inte har tillräckliga färdigheter för att förstå och producera tal om implantatet går sönder eller av annan orsak är ur bruk.⁴⁵ Enligt en uppskattning använder cirka 14 procent av barnen med kokleaimplantat teckenspråk som sin huvudsakliga metod för interaktion.⁴⁶

En kombination av tecken som stöd och en bristfällig svenska eller finska kan tyvärr inte jämföras med modersmålet som en gedigen språklig grund för utvecklingen av andra färdigheter. Redan i habiliteringsprocessens början bör man berätta för alla hörande föräldrar med döva barn om de möjligheter användningen av teckenspråk erbjuder och om språkets betydelse.

Rådgivningsbyråer, dagvård och andra tjänster

Bland personalen på barn- och familjerådgivningsbyråerna varierar kunskapen om teckenspråkiga barn till döva föräldrar stort. Man känner inte tillräckligt väl till hur teckenspråkiga barns tvåspråkighet utvecklas, och man klarar inte av att tillförlitligt bedöma hur den teckenspråkliga utvecklingen fortskrider i olika åldrar.⁴⁷ Föräldrarna råkar ofta ut för en medikalisering av teckenspråkigheten. En del föräldrar upplever att man exempelvis på rådgivningsbyråerna förhåller sig nedlåtande eller rentav negativ till användningen av teckenspråk. Då personalen ställs inför ett dövt barn bekymrar de sig ofta uteslutande för att barnet inte hör eller talar. Föräldrarna tvingas därför ofta förklara att barnet förstår och kan teckenspråk.

Jag besöker ofta hörcentralen på ett universitetssjukhus tillsammans med mina barn, eftersom barnen regelbundet med sex månaders mellanrum ska gå på hörselkontroll. Varje gång vi går dit försöker de övertala mig att låta barnen få implantat. Indirekt men ändå bryskt säger de att mina barn kommer att få det svårt i framtiden. Ingen har frågat mig om hur mina barns teckenspråk utvecklas eller om deras kommunikationsförmåga. Det intresserar inte dem [hörsolforskarna]. Jag får ångest av det. Som om det var mitt fel att jag har fött döva barn.

(Döv mamma till döva barn i förskole- och dagisålder)

Då det gäller teckenspråkiga, hörande barn går det ofta så att föräldrarna pressas att använda tal i stället för teckenspråk, det vill säga att familjens språkval inte respekteras.

Det stöd- och samarbetsnätverk som arbetar med familjer som använder teckenspråk bör göras klarare. Teckenspråkiga föräldrar har rätt till stöd för sitt föräldraskap och till information om barnens utveckling. Hörande föräldrar bör garanteras möjlighet till tillräckligt tidiga och resultatutvecklade teckenspråksstudier. Samhället bör trygga tillräcklig handledning och resurser för detta. Tillgången på baservice och servicens kvalitet får inte vara beroende av hemort. Det kamratstöd som organisationer och föreningar erbjuder är viktigt, men den tredje sektorns verksamhet kan inte ersätta bas servicen.

Lagen om barndagvård⁴⁸ och författningarna om behörighetsvillkoren för dagvårdspersonalen⁴⁹ är ännu bristfälliga för de

teckenspråkiga barnens del. I författningarna betraktas tecknande döva barn och barn med nedsatt hörsel som barn som behöver särskilt stöd, och därför placeras de i så kallade specialdaghem eller i specialgrupper i vanliga daghem. Daghemspersonalens färdigheter i teckenspråk varierar emellertid; oftast kan personalen endast enstaka stödtecken. I gruppen beaktas inte nödvändigtvis det teckenspråkiga barnets kommunikationsbehov, utan barnet tvingas klara sig med kommunikationsmetoder som är främmande för det. Ibland finns det en teckenspråkig anställd som kan fungera som stöd för det teckenspråkiga barnet (en barnledare, assistent, tolk, etc.), men det finns inget enhetligt krav på att tillhandahålla service på barnets eget språk.

Jag hittade många leksaker som inte var våra hemma hos oss. Då jag började reda ut saken visade det sig att mitt barn trodde att hon hade fått dem i present på dagis, trots att det egentligen bara var meningen att man kunde få låna dem. Skötaren hade inte rätt ut vad mitt barn menade utan bara nickat då barnet använde teckenspråk

(Teckenspråkig mamma till barn på sex år, fyra år och en månad)

Det bör skapas en naturlig språkmiljö för teckenspråkiga barn, där barnen omges av teckenspråkiga vuxna som kan fungera som språk- och rollmodeller. Språket och sätten att använda det samt olika sociala färdigheter kan utvecklas på ett mångsidigt sätt genom bland annat lek. Daghemmen behöver också rikligt med teckenspråkiga sagor, berättelser och läromedel.

Rekommendationer

5. Alla barn bör garanteras en naturlig språkutveckling och ges möjlighet till tvåspråkighet. Hörande föräldrar bör informeras om teckenspråkets betydelse för barnets utveckling som helhet, och de bör erbjudas möjlighet att lära sig teckenspråk.
6. Familjernas språkval bör stödjas och respekteras. Arbetsfördelningen inom stöd- och samarbetsnätverket för familjer som använder teckenspråk bör göras klarare.
7. Metoderna för att utvärdera språkutvecklingen hos teckenspråkiga barn bör utvecklas och barnrådgivningspersonalen utbildas i användningen av dessa metoder.
8. Teckenspråkiga barns rätt till dagvård på sitt eget språk bör inkluderas i lagen om barndagvård, och denna rätt bör också beaktas i behörighetsvillkoren för personalen. Grunderna för planen för småbarnsfostran⁵⁰ bör preciseras som 17 § 3 mom. i grundlagen förutsätter, så att teckenspråkiga barns rätt till sitt eget språk och sin egen kultur tryggas.

4.2 De teckenspråkiga och skolan

En kort historisk tillbakablick

De språkpolitiska beslut som fattas i samhället återspeglas bland annat i hur utbildningen utformas. Teckenspråkens ställning som undervisningsspråk har varierat i takt med vad som varit det rådande sättet att tänka inom utbildningspolitiken.⁵¹ I slutet av 1800-talet började man tillämpa talmetoden i undervisningen av döva, och teckenspråket som undervisningsspråk trängdes undan.⁵² Först på 1970-talet började man återgå till undervisning på teckenspråk. Undervisning i teckenspråk som modersmål blev möjlig inom grundutbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen genom en lagreform på 1990-talet. Numera går det också att studera teckenspråk som läroämne på universitetsnivå.⁵³ Undervisningen i teckenspråk försvåras visserligen i hög grad av att forskningen i teckenspråk är ung och att det därför hittills bland annat har varit omöjligt att sammanställa en grammatik för teckenspråk. Det finns också fortfarande brister i utvärderingen av språkkunskaperna. Trots upprepade initiativ hör teckenspråken fortfarande inte till Utbildningsstyrelsens system med allmänna språkexamina. Finlands Dövas Förbund sammanställde ett förslag till utvärdering av färdighetsnivåerna 1–4 inom ramen för det så kallade Hely-projektet som finansierades av Penningautomatföreningen (2001–2006), men förbundet har inte fått finansiering för att fortsätta arbetet.⁵⁴

Inom dövsamhället har inställningen till skolan varit splittrad. Det har funnits en hel del missnöje med skolsystemet och undervisningsarrangemangen – särskilt med teckenspråkets undervärderade ställning som undervisningsspråk och med den dåliga kvaliteten på undervisningen. Den viktigaste orsaken till problemen med undervisningen har ansetts vara att lärarna inte har tillräckliga kunskaper i teckenspråk. Det har inte ens funnits ändamålsenlig utbildning för dem.⁵⁵ Nyare forskning har lyft fram dövas svaga inlärningsresultat och möjligheter till fortsatt utbildning. En bakgrundsfaktor har ansetts vara att döva placeras i specialundervisningsgrupper, vilket marginaliserar dem och skapar utbildningsmässig ojämlikhet.⁵⁶

Å andra sidan har skolan alltid uppfattats som mycket viktig bland döva, och en del har upprätthållit en nära kontakt med skolkamraterna ända upp i pensionsåldern. I dövskolorna har teckenspråket och dövulturen bevarats, förts vidare till nya generationer och dessutom utvecklats.⁵⁷ Genom att ta till vara den sociala berättelsereserven och dela de gemensamma erfarenheterna av att leva som döv kan man utveckla en identitet och en uppfattning om sig själv. För de stora årsklasserna av teckenspråkiga döva har den möjligheten skapats under barndomen och ungdomsåren i skolan.⁵⁸

Skolan har fostrat dem till en gemenskap som bär språket och kulturen och som stärks från generation till generation.

Finlandssvenska döva hade två egna skolor från 1890-talet fram till 1932, då skolan i Jakobstad stängdes. Den andra skolan, den svenskspråkiga dövskolan i Borgå, lades ner år 1993 och efter det flyttade en del av de finlandssvenska barn och unga som använde teckenspråk till Sverige tillsammans med sina familjer för att få utbildning där.⁵⁹ Numera stannar största delen av de finlandssvenska familjerna med döva barn i Finland och barnen går i skola integrerade i den allmänna undervisningen.⁶⁰ Det finlandssvenska teckenspråket är bl.a. på grund av skolsituationen allvarligt hotat.

Största delen av alla döva barn har traditionellt på grund av sin hörselskada placerats i skolor med specialundervisning. Fram till millennieskiftet placerades de i första hand i daghem och specialskolor för hörselskadade, vilket innebär att de har vuxit upp i teckenspråkiga miljöer eller miljöer där man använder tal med teckenstöd.⁶¹

Andelen döva barn i specialskolor för grundläggande undervisning har statistikförts enligt något olika kriterier från år till år. Därför har det visat sig svårt att jämföra siffrorna. Tydligt är i alla fall att antalet teckenspråkiga döva har minskat betydligt från 1980-talet fram till 2000-talet. Det här är en följd av att kokleaimplantaten blivit vanligare, eftersom barn med kokleaimplantat normalt hänvisas till den allmänna undervisningen. I och med att antalet elever minskar har det väckts farhågor angående möjligheterna att fortsätta erbjuda alla teckenspråkiga barn undervisning på deras modersmål. För det andra oroar man sig för hur teckenspråket i framtiden alls ska kunna bevaras och föras vidare till kommande generationer.

Nuvarande utbildningsvägar

I Finland erbjuds förskoleundervisning framförallt i de daghem som lyder under socialsektorn. Utbildningsplanerna för hörselskadade barn bygger på de habiliteringsplaner som gjorts upp för dem. De får förskoleundervisning på daghem för hörselskadade och barn med andra funktionshinder, i skolor för hörselskadade eller integrerade på vanliga daghem.

I grunderna för förskoleundervisningens läroplan nämns att barn i teckenspråkig undervisning kan ha någon av följande språkliga bakgrunder: teckenspråk som modersmål, som förstaspråk eller som andraspråk.⁶² De språkliga målen för undervisningen och de pedagogiska lösningarna ska vara nära knutna till barnets språkbakgrund och barnet ska erbjudas möjlighet att tillägna sig den teckenspråkiga kulturtraditionen. De här aspekterna ska beaktas också då man gör upp planer för undervisning för barnet. Tyvärr

INTEGRATION = elever med specialbehov studerar i en vanlig klass under vissa av lektionerna.

finns det helt enkelt inte i alla förskolegrupper tillräckligt med teckenspråkig personal för att garantera en fullständig språkutveckling hos barnet. Att använda en teckenspråkig tolk är exempelvis inte en tillräckligt omfattande lösning för att garantera kommunikationen mellan barnet och vårdarna. Man kan inte hos ett förskolebarn eller en ny elev förutsätta en sådan tvåspråkighet som krävs för att barnet ska kunna utnyttja tolkning.

En hörselskadad elev kan studera antingen vid en specialskola eller inom den allmänna undervisningen. Det finns både kommunala och statliga specialskolor (förut kallades de statliga också internatskolor). Som framgår ovan håller antalet elever i de här skolorna på minska och allt fler elever placeras i den allmänna undervisningen, det vill säga i så kallade vanliga skolor. En del av eleverna använder tolk eller assistent i klassen och olika slags hörselhjälpmedel.

Efter grundutbildningen är utbudet av utbildningsbranscher för teckenspråkiga snävt. Gymnasieutbildning erbjuds bara i S:t Michel och yrkesinriktad specialutbildning bara på några få orter. På universitetsnivå finns det teckenspråkiga klasslärarutbildningsprogram vid institutionen för lärarutbildning vid Jyväskylä universitet. De här *klasslärarna* kan emellertid inte, enligt nuvarande behörighetskrav, få anställning som lärare för teckenspråkiga barn i *specialskolor*. Detta är ett grovt missförhållande som bör rättas till.

En stor del av de teckenspråkiga unga har efter grundskolan sökt sig till den allmänna undervisningen där de får stöd genom olika tolkningsarrangemang⁶³ – i *skolor för hörande*, som de själva kallar dem. Finlands Dövas Förbund har samlat statistik över antalet elever som använder tolk, över utbildningsnivåer och utbildningsbranscher åren 1982–2009. Metoderna för materialinsamlingen har varierat från år till år och det är oklart hur heltäckande uppgifterna är. Största delen av de studerande som anlitat tolk har genom åren studerat vid yrkesläroanstalter, några också vid yrkeshögskolor och inom vuxenutbildningen. Man kan inte observera några större förändringar i fråga om placeringen inom olika utbildningsområden. Andelen som deltar i allmänbildande utbildning har hela tiden varit ansevärd, likaså andelen som studerar för yrken inom teknik- och trafikbranscherna.⁶⁴

Undervisnings- och kulturministeriet bör ordna långsiktig uppföljning av studieframgång, utexaminering och avbrutna studier bland teckenspråkiga studerande. Sådana uppgifter finns för tillfället inte alls att tillgå. Uppgifterna behövs för att stödja studiehandledningen och planera utbildningskarriärer och för att arrangera undervisningen.

Allmän undervisning eller specialundervisning, tillsammans eller för sig?

Det är viktigt att man skiljer mellan behovet av teckenspråkig grundläggande undervisning och behovet av specialundervisning då man diskuterar skollösningar för teckenspråkiga barn eller barn med olika grad av hörselskada. Här ligger kärnan i hur undervisningen för barn som använder teckenspråk arrangeras: undervisningen för döva barn handlar inte om traditionell specialundervisning utan om behovet av undervisning på *det egna språket*. Hittills har teckenspråkets ställning som undervisningsspråk undervärderats, och undervisningsarrangemangen för den brokiga skaran elever i mindre undervisningsenheter har ofta ytterligare försämrat de teckenspråkiga elevernas möjligheter att få undervisning på sitt eget språk och på en nivå som motsvarar deras egen förmåga.

Bland alla döva, dövblinda och andra elever med olika grader av hörselskada finns naturligtvis också elever som behöver intensifierat stöd och särskilt stöd. Det finns dock fortfarande en hel del brister då det gäller att identifiera inlärningssvårigheter, och man tvingas exempelvis testa läs- och skrivsvårigheter med de testredskap man använder för hörande barn som använder talat språk. Det ger en felaktig bild av barnens förmåga och eventuella problem.⁶⁵

Särskilt viktigt är det att arrangera undervisningsgrupper för teckenspråkiga barn. Bland teckenspråkiga är dövhet och teckenspråkighet en normal situation som också de teckenspråkiga barnen lever och verkar i – denna grupp lever sida vid sida med majoriteten, d.v.s. de hörande. Teckenspråkigheten bör beaktas i de pedagogiska lösningarna inom alla delområden av undervisningsarrangemangen och av stödet för inläringen.

Inklusiv undervisning är en modell som också lanserats i Finland och som innebär att barn som behöver effektiviserad individuell undervisning placeras i den allmänna undervisningen i närmaste skola. Teckenspråkiga barn placeras allt oftare i blandade grupper med barn som har svårigheter med språk- eller talinläring. I klasserna för specialundervisning används tecknat tal, tecken som stöd och talad finska eller svenska på de andra barnens villkor. Den här infallsvinkeln är beklagligt snäv med tanke på de teckenspråkiga barnens modersmålsinläring. Det är nödvändigt att man upprätthåller särskilda, genuint teckenspråkiga skolor eller undervisningsgrupper avsedda specifikt för teckenspråkiga barn, och man bör vidare se till att skolnätet regionalt sett är tillräckligt heltäckande.⁶⁶

I samband med specialsolorna eller vid sidan av dem borde man på olika orter utan dröjsmål starta s.k. *språkbon* som stöder läroämnet teckenspråk som modersmål för teckenspråkiga (döva och hörande) och stöder utvecklingen mot tvåspråkighet. Olika

INKLUSION =
en specialelev deltar i
den allmänna undervis-
ningen i klassen med
hjälp av olika stödåtgär-
der

nätbaserade lärplattformar kan användas som stöd så att elever som bor långt ifrån varandra kan få undervisning på sitt eget språk. Eftersom dessa inte är tillräckliga i sig bör man emellertid också utreda möjligheterna att anställa ambulerande lärare (jfr ambulerande specialbarnträdgårdslärare). För produktionen av läromedel utgör de teckenspråkiga eleverna och det breda ämnesutbudet i läroplanen för grundutbildningen alldeles särskilda utmaningar. Etableringen av ett teckenspråkigt bibliotek bör påskyndas (se kapitel 4.6).

Enligt ett ställningstagande från Dövas världsförbund är fullständig inklusion till nytta för de inlärare av olika slag som hör normalt och kan delta på sitt modersmål i åldersgruppens verksamhet. Döva barn borde inte placeras i samma grupper som hörande barn med specialbehov, eftersom de då inte kan använda sitt eget modersmål eller sitt förstaspråk. Placerar man döva barn i den allmänna undervisningen utan kamrater i samma situation och utan stöd innebär det att de stängs ute från fostran och från gemenskapen. Även om ett dövt barn fysiskt är närvarande lämnas det mentalt och socialt utanför.⁶⁷

Även barn med kokleaimplantat placeras allt oftare i grupper i den allmänna undervisningen i en närbelägen skola. De erbjuds stödtjänster (t.ex. skolassistenter eller teckenspråkstolkar som använder tecken som stöd). Inte heller för de här barnen garanterar dock placeringen i den allmänna undervisningen att de fullvärdigt kan delta socialt, vilket kan återspeglas i lärandet och i hur jagbilden byggs upp. Vid sidan av skolframgångarna måste man fästa tillräcklig uppmärksamhet vid att barnen kan utveckla olika psykosociala färdigheter.

En teckenspråkig skola?

Det behövs nya initiativ när det gäller att arrangera undervisning för teckenspråkiga. En teckenspråkig lärmiljö kan vara öppen också för sådana som använder andra språk. I ideala fall är den teckenspråkiga skolan en mångspråkig och mångkulturell lärmiljö som erbjuder undervisning av hög kvalitet för teckenspråkiga döva, barn med nedsatt hörsel och dövblinda barn, samt för hörande barn med döva föräldrar. Dessutom skulle skolan kunna fungera som ett teckenspråkigt språkbud. Den teckenspråkiga lärmiljön skulle kunna skapas i anslutning till en större finsk- eller svenskspråkig skolenhet.

En teckenspråkig skola skulle också vara ett viktigt sätt att skydda det finska och det finlandssvenska teckenspråket. Den unga generationen teckenspråksanvändare har nämligen genom alla kokleaimplantatoperationer krympt och blivit mycket liten.

Rekommendationer

9. Modersmålsundervisningen för teckenspråkiga barn bör utvecklas. En stark modersmålskompetens utgör grunden för all annan språkinläring, och genom den tryggas utvecklingen av barnens två- och flerspråkighet. Undervisningen bör arrangeras så att finskt eller finlandssvenskt teckenspråk verkligen har modersmålsställning, d.v.s. dels är undervisningsspråk, dels ett separat läroämne. För att språkundervisningen ska främjas bör tillräckliga medel reserveras för forskning i teckenspråkets grammatik.

10. Förutsättningarna för att grunda en teckenspråkig skola bör utredas både med tanke på undervisningens kvalitet och med tanke på skyddet av våra teckenspråk. Medel bör avsättas för teckenspråkiga språkbon. Dessutom bör man utreda hur många ambulerande teckenspråkiga lärare det behövs för att täcka behoven bland elever på glesbygden.

11. Myndigheterna bör avsätta medel för forskning kring undervisning för teckenspråkiga och kring teckenspråkigas lärande. Undervisningen bör utvecklas systematiskt utifrån erhållna forskningsresultat. Man bör vidare initiera en långsiktig uppföljning av inlärningsresultaten. Tilläggsstöd från myndigheterna behövs också för produktion av läromedel och för utveckling av översättningstjänster så att redan existerande läromedel i den allmänna undervisningen kan översättas (se också Biblioteks- och informationstjänster för teckenspråkiga 4.6)

12. Behörighetskraven för lärare bör ändras så att de som genomgått teckenspråkig klasslärarutbildning kan anställas vid specialskolor för uppgifter som motsvarar deras utbildning.

4.3 Tolkning

Tolkning är en av de viktigaste tjänsterna för teckenspråkiga döva, eftersom den gör det möjligt att delta och få information på jämlik grund. I bästa fall fungerar tolkningen som en kanal genom vilken de språkliga rättigheterna och yttrandefriheten kan förverkligas, vilket också stärker möjligheterna till självständiga beslut och kontroll över det egna livet. Målet för tolkningen är att på det andra språket återge det som uttryckts med ett så identiskt innehåll som möjligt. Tolken fungerar inte som assistent utan förmedlar det som sägs eller tecknas till de närvarande. Teckenspråkstolkarna har förbundit sig att observera tystnadsplikten och agerar även i övrigt opartiskt i enlighet med de yrkesetiska reglerna.⁶⁸

Den av samhället finansierade tolktjänsten infördes år 1979, och den utvecklades fortsättningsvis. Tolktjänsten överförs från socialsektorn till FPA (Folkpensionsanstalten) under år 2010.⁶⁹ Bestämmelserna om tolktjänsten har frigjorts från lagen om service och stöd på grund av handikapp, och en ny separat lag har stiftats och träder i kraft den 1.9.2010 (lag om tolkningstjänst för handikappade personer 133/2010; RP 220/2009). I lagens namn tas samtidigt den nya termen *tolkningstjänst* i bruk, vid sidan av den tidigare etablerade termen *tolktjänst*.

Rätt till tolkningstjänst har synhörselskadade, hörselskadade eller talskadade som på grund av sin funktionsnedsättning behöver tolkning för att kunna arbeta, studera, utträta ärenden, vara samhällsdelaktiga, utöva hobbyer eller få rekreation (lag 133/2010, 5 §). En synhörselskadad person har rätt till minst 360 timmar och en hörsel- eller talskadad till minst 180 timmar tolkning under ett kalenderår. Antalet timmar kan utökas enligt individuella behov (6 §). Lagen medför väsentliga förbättringar i tillgången på tjänsterna (bl.a. distanstolkning, tolkning på utlandsresor), men vissa frågor kring verkställandet är fortfarande öppna då detta skrivs. Lagens verkliga betydelse kan inte utvärderas förrän om några år.

Tolkningstjänstreformen utgör ett bra praktiskt exempel på hur det går att påverka i frågor som berör de språkliga rättigheterna. Finlands Dövas Förbund har aktivt deltagit i beredningen av den nya servicemodellen i samarbete med andra organisationer. Social- och hälsovårdsministeriet och FPA som kommer att ta över det nya uppgiftsområdet har upprepade gånger hört klientorganisationerna för att försäkra sig om att servicereformen motsvarar klienternas behov. Vid sidan av det muntliga informationsutbytet har organisationerna utarbetat flera expertutlåtanden, och de viktiga innehållsrika frågor som lagts fram i dem har i stor utsträckning beaktats – även om vissa principiella frågor också har varit omstridda. Särskilt minimiantalet tolkningstimmar har väckt mycket diskussion.

Ur språklig synvinkel känns det paradoxalt att lagstiftningen fortfarande definierar rätten till avgiftsfri tolkning uteslutande utifrån hörselskadan och inte på basis av språket. Denna tankemodell har kritiserats på grund av att den *hörande* parten i en kommunikations-situation ofta är i lika stort behov av en tolk! Dövas Nordiska Råd har i en resolution krävt rätt att använda tolk för vem som helst, oavsett om personen i fråga är döv eller hörande.⁷⁰

Tolkning i livets olika skeden

Det finns ingen åldersgräns för tolkningstjänsten. Redan för ett mycket litet barn är det viktigt att få iaktta mångfalden i den språkliga interaktionen i en miljö med talat språk, eftersom det är kring denna barnet bygger sin förståelse för landets kultur och seder. Då det teckenspråkiga barnets livsmiljö utvidgas utanför hemmet, till klubbar eller idrott, kultur och andra hobbyer, finns tolkningen med i bilden.

I samband med valet av skola för det teckenspråkiga barnet kan valet av närskola eller andra orsaker leda till att det arrangeras studietolkning för barnet. Vid studietolkning i den grundläggande undervisningen bör särskild uppmärksamhet fästas vid tolkens yrkeskunskap, så att de språkliga impulser som tolkningen erbjuder också stöder barnets pågående språkliga utveckling. Tolken måste gestalta undervisningens innehåll ur ett pedagogiskt perspektiv och samtidigt kunna förmedla innehållet på ett språkligt korrekt sätt. Då det gäller barn som är i behov av särskilt stöd måste man diskutera tolkens roll, men sådana barn klarar sig inte med enbart en teckenspråkshandledare eller en annan assistent.

I studierna efter den grundläggande utbildningen har studietolkningen öppnat nya utbildningsperspektiv för teckenspråkiga. Principen om livslångt lärande syns också i teckenspråkigas liv: studier är inte en process som bara hör ungdomen till, utan livet kan rymma flera studiefaser. För många studerande har det emellertid varit svårt att hitta en tolk på en viss ort eller vid en viss läroanstalt, vilket har gett upphov till stora svårigheter och hinder för framsteg i studierna. Finlands Dövas Förbund har sedan 1982 samlat information om antalet studerande som använder teckenspråk, om deras utbildningsgrad och utbildningsområden.⁷¹

Ofta är man bara intresserad av tolkningstjänstens volym, även om kvaliteten är minst lika viktig för en utveckling av tjänsterna. De senaste åren har tolkningens kvalitet väckt mycket diskussion bland teckenspråkiga; man är inte i alla avseenden nöjd med tolkarnas yrkeskunskap. Å andra sidan utnyttjas tolkarnas kunnande inte heller till fullo. Exempelvis vid studietolkning får tolkarna sådana kunskaper om specialterminologi inom ett visst fackområde som kunde

vara till nytta också i tolkningssituationer i arbetslivet. Under de närmaste åren bör man också satsa mera på att arrangera arbetslivstolkning. Med tolkningstjänster av hög kvalitet kan teckenspråkigas möjlighet att delta i arbetsgemenskapen garanteras bättre än i dag.

I dagens läge går finländarna i pension i mycket varierande ålder. En del av de teckenspråkiga pensionärerna är fortfarande aktiva och deltar i teckenspråkiga och tolkade fritidsaktiviteter, medan andras vardag präglas av de besvär och sjukdomar som åldern för med sig. Tolkningsbehoven varierar, likaså de krav som ställs på tolkarna i olika situationer. De språkliga rättigheterna hotas särskilt då sjukdom påverkar minnet eller motoriken: förstår den tillkallade tolken säkert också de språkliga uttryck som har förändrats på grund av sjukdom? Av tolken kräver sådana situationer exceptionellt goda språkkunskaper och gedigen kulturkännedom.

En del äldre teckenspråkiga döva kräver av anspråkslöshet inget för sig själva, men också deras rätt till sitt eget språk måste skyddas. Då är det av avgörande betydelse att man inte använder distanstolkning utan att tolken är fysiskt närvarande i situationen. Alla tolkningstjänstens klienter ska också i praktiken garanteras rätten att välja vem de vill ha som tolk.

Tolkningstjänsten i praktiken

I lagen om service och stöd på grund av handikapp indelades tolktjänsten i två delområden: *vardagstolkning* och *studietolkning*. I den nya lagen granskas behovet av tolkning ur ett mer övergripande perspektiv utifrån behovet inom olika livsområden. Arbete, hobbyer etc. innebär mer än det som inbegrips i den gamla termen vardagstolkning, och därför vill man nu slopa den. Utöver den interaktion som sker ansikte mot ansikte, det vill säga *direkttolkning*, kan tolkning genomföras som *distanstolkning* – till och med via en 3G-mobiltelefon. Utrustningen utvecklas kontinuerligt och gör det möjligt att spara avsevärt mycket tid och pengar. Å andra sidan bör särskild uppmärksamhet fästas vid de sätt distanstolkningen genomförs på. Studietolkning görs i regel som direkttolkning.

Det personliga timantal tolktjänst som enligt handikappservice-lagen beviljas har ofta felaktigt setts som högsta antal timmar, trots att handikappservicelagen stipulerar rätt till *minst* 180 timmar per år (och 360 timmar för hörsel- och synskadade). Det borde alltså inte finnas några begränsningar när det gäller orsaken till att man använder tolkning eller när det gäller mängden tolkning. Man behöver inte "spara" tolkningstimmar för framtida behov. Om det ser ut som om minimiantalet timmar inte räcker till har klienten rätt att ansöka om flera timmar. Vad kan en myndighet framföra som

motivering till att det inte skulle vara nödvändigt att sköta ett visst ärende eller att idka studier på hobbybasis?

Eftersom det har funnits problem med tolktjänsten på kommunal nivå förväntas den nya lagen och verksamhetsmodellen bättre kunna trygga bl.a. den regionala jämlikheten och tillgången på tolkning dygnet runt. En riksomfattande distanstolkning torde avlägsna en del av de problem som hittills förekommit.

Tolkarna

Tolkning erbjuds av utbildade teckenspråkstolkar. Utbildningen inleddes år 1978 i form av en kurs på några veckor och har sedan dess utvidgats och fördjupats så att tolkarna i dagens läge avlägger en fyraårig yrkeshögskoleexamen⁷². Studier för en högre yrkeshögskoleexamen infördes år 2009.⁷³ Det finns ingen egen utbildning för finlandssvenska teckenspråkstolkar.⁷⁴ Endast en liten del av de tolkstuderande behärskar teckenspråk när de inleder utbildningen. Detta är problematiskt eftersom fyra år är en mycket kort tid för att lära sig ett nytt språk. Situationen försvåras dessutom av att det knappt finns någon forskning alls att tillgå om de grammatiska egenskaperna hos våra teckenspråk – de befintliga ordböckerna beskriver bara en liten del av teckenförrådet, och det finns inte många läromedel om teckenspråk.

Samarbetsgruppen för tolkverksamhet som bildats av organisationer på hörselskadeområdet har upprätthållit ett så kallat tolkregister med uppgifter om utbildade tolkar. Hösten 2009 omfattade registret 831 tolkar av vilka största delen hade anmält teckenspråk som sitt tolkningsspråk. Vidare finns det i registret tolkar som arbetar med tecknat tal, med olika metoder för dövblinda eller som skrivtolkar (de sistnämnda har en egen utbildning). Alla tolkar i registret följer de yrkesetiska reglerna för teckenspråkstolkar som organisationerna har utarbetat, oavsett utbildningsbakgrund. Teckenspråksfärdigheterna och tolkningsfärdigheterna bland tolkarna i registret varierar emellertid mycket, vilket märks i att kvaliteten på tolkningen är ojämn.

Tolkregistrets ställning aktualiserades under beredningen av den nya lagen om tolkningstjänst. Samarbetsgruppen för tolkverksamhet fick av de övriga organisationerna stöd för utlåtanden där man framhöll behovet av att utan dröjsmål utse en myndighet som kan sköta registreringen av tolkar. Utöver ett register kring själva yrkesutövningen har organisationerna saknat ett system för respons med vars hjälp kvaliteten på tolkningen gradvis kunde utvecklas.

Rekommendationer

13. Tolkningstjänstereformen bör genomföras på klienternas villkor. Tillgången till tolkning bör tryggas också under reformens övergångsfas. Möjligheten till tolkningstjänst enligt individuella behov bör tryggas.
14. Teckenspråkigas rätt till tolkning av oklanderlig kvalitet bör tryggas genom att man anlitar utbildade teckenspråkstolkare i hela landet. Myndigheterna bör handha övervakningen av kompetenta yrkesutövare.
15. Undervisnings- och kulturministeriet bör stödja projekt i anknytning till forskning i teckenspråkets grammatik och teckenförråd samt forskning i och utveckling av undervisningen i teckenspråk som främmande språk och tolkningsfärdigheterna. Av de nya studieplatser i tolkutbildningen som redan beviljats bör en kvot reserveras för tolkar som väljer finlands-svenskt teckenspråk som sitt arbetspråk.

4.4 Teckenspråkiga i arbetslivet

I vår lagstiftning finns inga separata bestämmelser om arbetstagarers språkliga rättigheter i arbetslivet. På olika situationer i arbetslivet kan man i stället tillämpa relevanta bestämmelser i olika lagar, exempelvis bestämmelserna om grundrättigheter i grundlagen och lagen om likabehandling⁷⁵. I arbetsavtalslagen konstateras att en arbetsgivare inte utan godtagbart skäl får särbehandla arbetstagare på grund av ålder, hälsotillstånd, funktionshinder, nationellt eller etniskt ursprung, nationalitet, sexuell läggning, språk, religion, åsikt, övertygelse, familjeförhållanden, fackföreningsverksamhet, politisk verksamhet eller någon annan därmed jämförbar omständighet.⁷⁶

Teckenspråkiga har placerat sig relativt väl på arbetsmarknaden, men jämfört med majoritetsbefolkningen finns det en större andel arbetslösa döva. Arbetsgivarnas inställning till invandrare och personer med annan språklig bakgrund eller med funktionshinder varierar i takt med de ekonomiska konjunkturerna.⁷⁷ Enligt utredningar som Finlands Dövas Förbund har gjort var andelen arbetslösa teckenspråkiga döva under recessionen på 1990-talet 32,1 procent medan arbetslöshetsgraden inom den övriga befolkningen var 16,8 procent.⁷⁸ Enligt en utredning gjord av Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården Stakes var arbetslöshetsgraden bland hörselskadade åren 1995–2002 hela tiden minst tio procentenheter högre än i andra grupper av funktionshindrade och långtidssjuka.⁷⁹

Arbetskraftsförvaltningen erbjuder inte tjänster på teckenspråkigas eget språk, och därför arbetar ett nätverk av arbetsombud på Finlands Dövas Förbund med att förbättra sysselsättningen. I juni 2009 var arbetslöshetsgraden ändå över 20 procent.⁸⁰ Förr var de flesta teckenspråkiga döva sysselsatta i industriyrken, men numera arbetar många bland annat inom vårdbranschen och i yrken inom datatekniken. Andelen med akademisk utbildning ökar dessutom hela tiden. En låg utbildningsnivå torde således inte längre hindra teckenspråkiga från att hitta arbete.⁸¹

Teckenspråkigas språkliga rättigheter och språket på arbetsplatserna

Allmänt är inställningen till teckenspråkiga arbetstagare och användningen av teckenspråk positiv, men det kan ändå vara svårt att få arbete. Arbetsökande har fått ett positivt bemötande, men också upplevt diskriminering av olika grad. En arbetsökande hade exempelvis fått höra av arbetsgivaren att företaget inte hade tid att sätta sig in i de behov en teckenspråkig anställd har och inte heller att hitta en tolk. En annan arbetsgivare menade att det inte alltid

fanns tid att ge en döv arbetstagare särskilda instruktioner på arbetsplatsen. En döv arbetstagare kunde inte få anställning eftersom han inte kunde använda telefonen obehindrat – även om e-post och sms var de vanliga kommunikationsmedlen mellan de anställda på det aktuella företaget.

Teckenspråkiga som har fått anställning stöter också kontinuerligt på fördomar och behandling som de upplever som diskriminerande. Nedan återges två mäns erfarenheter:⁸²

Det finns mycket fler hörande arbetskamrater, omkring 200–300, men de är vana vid oss döva och vid teckenspråk. Alla tar det alldeles naturligt och hälsar på oss... Vi döva har tänkt att vår chef kan bli irriterad om vi hela tiden kräver någonting [t.ex. att få en tolk till en briefing eller ett möte], och därför har vi tyckt att det är bäst att inte säga något.

Vi har haft några möten. Vi måste få veta om mötena i förväg så att det finns tid att boka en tolk. Ibland har vi fått info om möten som hålls samma dag på eftermiddagen, men det räcker inte, vi behöver veta i förväg. Sedan har de sagt till mig att jag kan städa medan de andra sitter på möte. Men det går inte! Jag vill också vara med på mötena. Jag gillar det inte alls!

Det finns väldigt lite kunskap om möjligheterna att använda tolkning på arbetsplatserna – och även om kunskapen finns kan man inte alltid komma överens om de praktiska arrangemangen. Det har ofta uppstått oenighet mellan arbetsgivaren och socialväsendet i den dövas hemkommun om kostnaderna och sidokostnaderna för tolktjänster (t.ex. rese- och inkvarteringskostnader för tolken), trots att arbete omfattas av tolkningstjänsterna enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp. Användning av tolk får inte i något sammanhang leda till att den teckenspråkigas anställning hotas.

Finlands Dövas Förbund har i sin intressebevakning stött på fall där arbetsgivaren har begränsat den dövas möjlighet att använda tolk, eller till och med helt förbjudit tolkning i vissa arbetsuppgifter. Tolkens närvaro har upplevts som störande och inga förslag till att utveckla samarbetet för att minska den störande inverkan har accepterats. En annan sida av saken är att en del teckenspråkiga arbetstagare kan känna sig ängsliga i en hörande arbetsmiljö; de vill vara "snälla och flitiga" arbetstagare och vill eller vågar därför inte störa arbetsgivaren med småsaker. Det finns ett akut behov av ett informationspaket om teckenspråk och teckenspråkiga för att minska fördomarna. Teckenspråkiga själva behöver också mera kunskap om sina egna rättigheter.

Information på arbetsplatsen

Teckenspråkiga ska inte på sina arbetsplatser acceptera en situation där deras kunskaper, färdigheter och åsikter inte ges plats. Man behöver inte godkänna att de språkliga rättigheterna ringaktas. Teckenspråkiga har rätt att boka en tolk till möten och kurser så att de kan delta i arbetslivet på samma villkor som andra. Man kan komma överens med arbetsgivaren om hur man ska samarbeta, exempelvis hur man ska hantera en tolkningssituation, hur man ska utreda kostnaderna för tolkningen, hur man ska tillhandahålla det material tolkarna behöver för att förbereda sig och hur tolkarna ska handledas. En kvinnlig chef på ett företag förklarade hur det går till i praktiken:

När vi hade lärt oss förstå hur saker fungerade praktiskt började allt gå rätt smidigt. Vår döva arbetstagare har i våra ögon blivit en alldeles vanlig trevlig kollega.

Det stämmer att redan en enda teckenspråkig arbetstagare på arbetsplatsen skapar behov av nya praktiska arrangemang, bl.a. i fråga om information, möten och korridorssamtal – men i själva verket behöver också hörande en tolk i sådana sammanhang. Mångspråkighet börjar vara något som också finländare känner till. Engelskan kan ersätta finskan och svenskan i den dagliga kommunikationen på arbetsplatsen, invandrares varierande kunskaper i finska och svenska beaktas o.s.v. Teckenspråket är ett språk bland andra också på arbetsplatsen. Ingen kan sköta sina arbetsuppgifter väl utifrån bristfällig information. Många saker går att ordna genom tolkning. Dessutom är det så att många lösningar som underlättar informationen, t.ex. att möteshandlingar sänds i förväg och att mötestider och mötesplatser tydligt slås fast, är till nytta för alla arbetstagare, inte bara för ”den där döva”.

På vissa arbetsplatser har man blivit intresserad av att lära sig teckenspråk för att förbättra den dagliga kommunikationen, och i vissa kundtjänstuppgifter kan en anställd få ersättning för sina kunskaper i teckenspråk. Det finns också arbetsplatser där de anställda förutsätts behärska teckenspråk. Smidig kommunikation, informationsutbyte och kännedom om olika kulturer inverkar positivt på välbefinnandet i vilken arbetsgemenskap som helst. De principer som styr språkanvändningen kan gärna skrivas ner i särskilda språkstrategier, vilket exempelvis universiteten redan har gjort. Språkstrategierna hjälper myndigheterna att förbättra sina tjänster – och det samma gäller naturligtvis alla tjänsteleverantörer och arbetsgivare oberoende av om de hör till den offentliga eller den privata sektorn.

Rekommendationer

16. Språkliga eller andra hinder för teckenspråkigas sysselsättning bör undanröjas genom samarbete mellan organisationer och myndigheter. Verksamhetsförutsättningarna för nätverket av teckenspråkiga arbetsombud och en långsiktig utveckling av detta nätverk bör garanteras med offentliga medel.
17. Det behövs ett informationspaket för arbetsplatserna om teckenspråk och dövhet och om fungerande praktiska lösningar. Texterna bör finnas tillgängliga på finska, svenska och engelska och dessutom på båda teckenspråken, så att informationen når både arbetsgivare och teckenspråkiga. Sammanställningen av infopaketet bör finansieras med offentliga medel.
18. Tillgången till tolkning i arbets sammanhang bör garanteras. Tillvägagångssätt som stöder en hög kvalitet på arbetsplatstolkningen behöver utvecklas, exempelvis med hjälp av tolkringar.
19. Arbetsplatserna bör beakta teckenspråkiga i sina språkstrategier.

4.5 Att sköta ärenden på teckenspråk

Det är inte en självklarhet att man kan sköta sina ärenden på sitt eget språk. Uppgifter om tillgängliga tjänster, bakgrundsinformation om myndighetsbeslut och uppgifter om kundernas rättigheter finns exempelvis oftast bara på finska och svenska, beklagligt sällan på teckenspråk. För att man ska kunna sköta sina ärenden behöver man en mängd olika slags information, och den blir teckenspråkiga ofta tvungna att skaffa sig på ort och ställe tillsammans med en teckenspråkstolk.

Ärenden hos myndigheter

Tillgången till information för teckenspråkiga bör säkerställas inom många olika förvaltningsområden. Teckenspråkiga döva har rätt att få information om myndighetsbeslut, om anvisningar o.s.v. på sitt eget språk.⁸³ För tillfället fungerar den masskommunikation som bygger på uppgifter i befolkningsregistret för det mesta på finska och svenska, men inte på teckenspråk. Allt fler teckenspråkiga blir intresserade av samhällsfrågor, och med tanke på deras möjligheter att engagera sig är det viktigt att de får tillgång till information redan då ett ärende bereds. En aspekt av samhälleligt deltagande är också möjligheten att kommentera och ge respons på sitt eget språk – inte heller det här behovet får förbises.

Olika statliga och kommunala tjänster kan också vara utom räckhåll för teckenspråkiga om informationen om dem bara ges i skriven form, på finska eller svenska. Döva snappar exempelvis inte upp mångsidig information om kommunalval och riksdagsval i förbifarten genom olika medier, på samma sätt som hörande gör. Exempel på positiva åtgärder från myndigheternas sida är FPA:s, polisens och räddningstjänstens informationsinlägg på finskt teckenspråk som publiceras på internet.⁸⁴ De är emellertid bara en bra början. Man måste minnas att internet inte får vara den enda informationskanalen, eftersom det inte når alla. Informationen borde också distribueras åtminstone genom dvd- och vhs-inspelningar och via tv. Det finlandssvenska teckenspråket får inte heller glömmas i språkutbudet.

Teckenspråkiga har rätt att använda teckenspråkstolkar då de sköter ärenden hos myndigheterna – det handlar om kommunikation där man sköter ärenden ansikte mot ansikte. Det finns dock fortfarande brister exempelvis när det gäller tolkning i samband med rättsliga ärenden. Ett annat stort problem är att vi än så länge inte har någon definition på vad en officiell teckenspråkig översättning innebär. Det finns över lag väldigt få teckenspråkiga dokument; de teckenspråkiga protokoll som teckenspråksnämnden vid Forskningscentralen för de inhemska språken har gjort upp är mer

eller mindre de enda. Det behövs alltså flera modeller (köpebrev, skolbetyg, testamenten o.s.v.) som kan användas för att göra upp teckenspråkiga videodokument. Teckenspråken ingår än så länge inte i det system för auktoriserade translatorer som Utbildningsstyrelsen upprätthåller.⁸⁵

Auktoriserade translatorer vore ett stort steg framåt då det gäller att garantera och övervaka kvaliteten på översättningen till och från våra teckenspråk. Motsvarande kvalitetsutveckling och kvalitetsövervakning behövs också i fråga om tolkningen (se kapitel 4.3). På bägge områdena bör det finnas en myndighetsaktör så att verksamhetens finansiering, kontinuitet och oberoende kan tryggas.

Social- och hälsovårdstjänster

Finlands grundlag ger medborgarna i landet ett omfattande skydd. Var och en har rätt till utkomst vid arbetslöshet, sjukdom, arbetsoförmåga eller ålderdom och i samband med att ett barn föds eller en vårdnadshavare går bort. Likaså stadgas i grundlagen om jämlik behandling och språkliga rättigheter.

Därför måste staten och kommunerna garantera tillräckliga social- och hälsovårdstjänster. De språkliga rättigheterna måste beaktas när tjänsterna ordnas. Enligt lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården ska socialservice ordnas så att klientens modersmål och kulturella bakgrund beaktas.⁸⁶ Också lagen om patientens ställning och rättigheter föreskriver att en patients modersmål och kulturella bakgrund ska beaktas i mån av möjlighet då vården ges.⁸⁷ Utifrån de här lagarna beställer en del av social- och hälsovårdscentralerna tolk för sina döva klienter eller patienter.

Till den finländska sociala tryggheten hör bland annat dagvård för barn, stöd för vård av små barn, tjänster för personer med funktionshinder, tjänster för äldre och missbrukarvård. De offentliga hälso- och sjukvårdstjänsterna indelas för sin del i primärvård och specialistsjukvård. Största delen av dessa tjänster är tillgängliga med hjälp av teckenspråkstolkning, och inom vissa serviceformer är det en fungerande lösning.

Om jag väljer att gå till en läkarmottagning utan tolk känner jag mig på något sätt osäker. Och läkaren kan bli nervös om det finns en språkbarriär mellan oss. Det kan bli svårt.⁸⁸

Det finns också serviceformer som förutsätter direkt teckenspråkig kommunikation mellan den som erbjuder tjänsten och klienten för att de ska ge resultat. Sådana är t.ex. tjänsterna inom dagvården, mentalvården, missbrukarvården och äldrevården. Ju mer serviceformen har att göra med personliga angelägenheter och den

emotionella dimensionen, desto viktigare är det att det finns ett gemensamt språk.

Han [mitt barn] fick sedan gå till en psykolog. Men det var alldeles onödigt. Psykologen behandlade honom så där moderligt som om döva var helt hjälplösa. Det var bara att orka igenom det, fast vi inte fick något stöd alls för problemet.⁸⁹

Behovet av psykoterapeuter som kan teckenspråk har konstaterats i flera olika sammanhang.⁹⁰ Vid sidan av språkkunskaper ska terapeuten ha kunskaper om de teckenspråkiga klienternas kulturella bakgrund, och han eller hon ska behärska terapimetoder som är lämpliga för teckenspråkiga. Även i äldreomsorgen kan teckenspråkiga personers språkliga behov få särskild betydelse, exempelvis på grund av demens eller andra sjukdomar som försämrar funktionsförmågan. Finlands Dövas Förbund bereder som bäst ett äldrepolitiskt program eftersom problemen är akuta.

Kyrkans arbete med teckenspråkiga

Vid sidan av de social- och hälsotjänster som staten och kommunen erbjuder är det arbete som kyrkan gör med och för teckenspråkiga av stor vikt. Jämfört med de kommunala tjänsterna har kyrkans arbete faktiskt börjat anmärkningsvärt tidigt – den första dövprästen inledde sitt arbete redan 1908. Prästernas ursprungliga uppgift var själavård, men redan från starten förväntades den som kunde kommunicera med tecken hjälpa till också i vardagliga situationer:⁹¹

Jag har förmedlat arbete, hjälpt till i juridiska frågor, tolkat hos läkare, tolkat i rätten, i fängelset och hos olika myndigheter o.s.v. En präst för dövtumma förväntas vara en stödperson för sina församlingsmedlemmar i de mest varierande ärenden.

(Lauri Paunu 1944)

Vid sidan av dövpräster har församlingarna haft diakonissor för döva och bägge yrkesgrupperna har då och då fått agera tolkar. De tjänster som kyrkans anställda erbjuder på både finskt och finlandssvenskt teckenspråk ska tryggas också i fortsättningen.

Att erbjuda gudstjänstliv på deltagarnas eget språk är en av tyngdpunkterna i Kyrkostyrelsens strategi för arbetet bland teckenspråkiga.⁹² Kyrkans insats när det gäller översättning till finskt teckenspråk har varit betydande. De förslag till översättning av sju centrala kyrkohandbokstexter (bl.a. bönen Fader vår och trosbekännelsen) som en av Kyrkostyrelsen tillsatt arbetsgrupp utarbetade år 1998 godkändes av Kyrkomötet år 2001.⁹³ En översättning av Lukas evangelium publicerades 2007⁹⁴ och fem nya texter i kyrkohandboken år 2008⁹⁵. Arbetet fortsätter med översättning av Bibeln och texter om

kyrkoåret. År 2009 inledde Kyrkostyrelsen också översättningen av kyrkliga texter till finlandssvenskt teckenspråk.

Organisationsarbete och frivilligarbete

Exempelvis Finlands Dövas Förbund och Dövas Servicestiftelse producerar teckenspråkiga tjänster inom social- och hälsosektorn. Verksamheten har i huvudsak utvecklats med stöd från Penningautomatföreningen men också med sporadiskt stöd från annat håll. Genom att erbjuda teckenspråkiga tjänster försöker aktörer inom tredje sektorn fylla sådana luckor som statens, kommunernas eller kyrkans insatser av någon orsak inte täcker. I största delen av kommunerna finns det ännu ingen förståelse för behovet att få tjänster på det egna språket, vilket leder till ojämlikhet i tillgången på tjänster. Den för teckenspråkiga viktiga gemenskapen framhävs i verksamheten bland annat så att en del av tjänsterna ordnas med hjälp av de lokala dövföreningarna och med frivilligarbete. De lagstadgade serviceformerna borde ändå inte få bygga på tidsbunden finansiering eller frivilligarbete.

Rekommendationer

20. Användningen av finskt och finlandssvenskt teckenspråk i myndigheters och offentliga serviceproducenters kommunikation bör utökas. På det sättet stärks teckenspråkens roll som språk som kan användas för att inhämta information.
21. I utvecklingen av social- och hälsojänster innebär service på klienternas villkor att också den teckenspråkiga befolkningens behov utreds grundligt i samarbete med de teckenspråkiga själva. Verksamhetsmodellerna bör skrivas in i de allmänna kvalitetsrekommendationerna för olika delområden eller som en separat kvalitetsrekommendation för teckenspråkiga tjänster.
22. Information om tjänster bör ges på teckenspråk – genom teckenspråkiga anvisningar och guider går det att förebygga marginalisering och främja välmående och funktionsförmåga bland teckenspråkiga.
23. Kommunala teckenspråkiga tjänster av hög kvalitet bör utvecklas särskilt inom dagvården, mentalvården, missbrukarvården och äldreomsorgen. De regionala skillnaderna i fråga om tillgången på service bör minskas. Möjligheterna att utnyttja exempelvis utrustning för videokonferenser och andra distanstjänster bör utredas.
24. I utbildningen för personal i social- och hälsovårdsbranscherna bör det ingå mer information om dövhet, om teckenspråk, om kulturen inom teckenspråksgemenskapen och om användning av tolkning. Utbildning och sysselsättning av teckenspråkiga i olika uppgifter i dessa branscher bör främjas.

4.6 Fler kulturtjänster för teckenspråkiga

Konst- och kulturupplevelser som bidrar till själsligt välbefinnande är viktiga för oss alla – särskilt på vårt eget modersmål. Språket utgör grunden för all kultur och är dess drivande kraft. Kulturen å sin sida både upprätthåller och främjar vårt välbefinnande. På senare tid har man allt mer börjat förstå att det är viktigt att kulturtjänsterna är tillgängliga för alla.⁹⁶

Teckenspråkiga är flitiga kulturkonsumenter, och den teckenspråkiga kulturverksamheten är livlig. Redan i början av 1900-talet ordnades teckenspråkiga konsevenemang för dövföreningarnas medlemmar och för övrig publik. Bland annat var skådespel, berättelser och teckenspråkiga körer populära.⁹⁷ Liknande verksamhet pågår fortfarande. Den kulturella verksamheten för teckenspråkiga har i hög grad skötts av den nationella intresseorganisationen Finlands Dövas Förbund och de lokala dövföreningarna och föreningarna för teckenspråkiga. Också staten spelar en mycket viktig roll när det gäller att främja teckenspråkigas kultur och identitet, i och med att undervisnings- och kulturministeriet stöder förbundets kulturella verksamhet, Teater Totti och Dövas museum.

Teckenspråkiga kultur- och teatertjänster

Finlands Dövas Förbund ordnar teckenspråkiga kultur- och konsevenemang. Förbundet ska också skapa nya verksamhetsformer för teckenspråkig konstpedagogik och för att utveckla teckenspråkigas kulturella identitet. Ett av de viktigaste kulturevenemangen är det riksomfattande evenemanget Dövas kulturdagar som ordnas vartannat år i samarbete med dövföreningarna. Kulturdagarna har arrangerats ända sedan 1956. I början av 1980-talet blev teckenspråkigheten en allt viktigare del av konst- och kulturverksamheten, och kulturdagarna har varit ett utmärkt forum bl.a. för språkpolitiska ställningstaganden från teckenspråkigas sida. Evenemanget samlar teckenspråkiga i alla åldrar och från olika delar av landet. Dessutom ordnas ett eget kulturevenemang för teckenspråkiga seniorer vartannat år.

Teatern som konstform har haft en alldeles särskild betydelse då det gäller att stärka teckenspråkigas kulturella identitet. Finlands Dövas Förbund har en egen professionell teater, Teatteri Totti, som producerar scenkonst på teckenspråk.⁹⁸ Teatern inledde sin verksamhet år 1987. Enligt de utvecklingsförslag som en av undervisningsministeriet tillsatt arbetsgrupp har framfört är målet att skapa två teckenspråkiga produktioner om året, med sammanlagt omkring 40 föreställningar.⁹⁹

När det gäller kultur- och teatertjänster ska teckenspråkiga barn ha samma rätt till konstupplevelser som andra barn, men för tillfället är konstutbudet för dem mycket snävt. Teckenspråkiga barn kan visserligen utnyttja utbudet för finsk- och svenskspråkiga barn, men det erbjuder dem inte samma slags upplevelser och likadan stimulans som konst på det egna modersmålet. Med tanke på utvecklingen av barnens kulturmedvetenhet vore en teckenspråkig konstpedagogik av stor vikt, och därför bör dess andel inom grunderna för läroplanen för grundutbildningen och inom lärarutbildningen stärkas.

Biblioteks- och informationstjänster för teckenspråkiga

Det bibliotek och den informationstjänst som Finlands Dövas Förbund upprätthåller och finansierar är ett öppet specialbibliotek som erbjuder vetenskaplig litteratur om dövhet och teckenspråk, men därutöver en del teckenspråkig litteratur.¹⁰⁰ Finlands Dövas Förbund har länge underhandlat med undervisningsministeriet om finansiering för att grunda ett teckenspråkigt bibliotek vars verksamhet skulle omfatta biblioteks-, produktions- och sakkunnigtjänster¹⁰¹ (jfr Celia-biblioteket¹⁰²). Ett teckenspråkigt bibliotek skulle främja teckenspråkigas jämlikhet med andra medborgare i fråga om tillgången till information och kultur, bland annat genom att producera, införskaffa och upprätthålla teckenspråkigt material. I princip har ministeriet förhållit sig positivt till frågan, men någon startfinansiering har ändå inte beviljats.¹⁰³

Ett akut problem i fråga om bibliotekstjänsterna är bristen på teckenspråkig litteratur för teckenspråkiga barn.¹⁰⁴ Den teckenspråkiga berättartraditionen har spelats in i rätt liten utsträckning, och många inspelningar har redan blivit föråldrade rent tekniskt. Den finsk- och svenskspråkiga skönlitteraturen och facklitteraturen kan förbli helt främmande för teckenspråkiga barn, vilket skadar deras nationella identitet, d.v.s. hur de identifierar sig med det finska eller finlandssvenska.

Finlandssvensk teckenspråkig litteratur finns det ännu mindre av än finsk. De allra tidigaste inspelningarna, bl.a. från dövas kulturdagar, representerar inte nödvändigtvis alltid den korrekteste formen av språket eftersom största delen av publiken har varit finska teckenspråksanvändare. Samtidigt ska man minnas att språket tidigare var mer livskraftigt och mer enhetligt än det numera är, bl.a. tack vare en egen skola (den sista svenskspråkiga dövskolan i Borgå stängdes 1993). I dag är det finlandssvenska teckenspråket allvarligt hotat och på grund av den fåtaliga användarskaran också utsatt för påverkan från andra språk. Före 2000-talet räknades det finlandssvenska teckenspråket inte som ett eget språk, och därför förstod

man inte heller att värna om det. Man höll för det mesta inte reda på vilket av språken olika verk hade tecknats på.¹⁰⁵ Produktionen av finlandssvensk teckenspråkig litteratur borde främjas som en egen helhet.

Museitjänster också för teckenspråkiga

Dövas museum som ägs av Finlands Dövas Förbund fyllde hundra år 2007. Dess uppgift är att bevara, forska i och presentera teckenspråkiga dövas kulturtradition. Museets mål är att stärka teckenspråkiga dövas identitet samt öka kunskapen om deras historia och kultur och sprida den till både döva och hörande. Dövas museum är det enda specialmuseet som fokuserar på dövhet, eftersom ingen annan instans har tagit på sig ett professionellt ansvar för att samla information om gruppens historia.¹⁰⁶

Teckenspråkiga är i själva verket också intresserade av andra finländska museitjänster, men tillgången på sådana på det egna språket är mycket begränsad eller tillfällig – guidningar på teckenspråk eller tolkade till teckenspråk har exempelvis ordnats bara för vissa specialutställningar. Teckenspråkiga har vant sig vid att leta fram information på egen hand och kommer inte ens att tänka på att de kan kräva tjänster av hög kvalitet på det egna språket. På många museer vet personalen inte ens hur den bäst kan betjäna teckenspråkiga. Som en bra metod kan nämnas det banbrytande arbete som Dövas museum har gjort för att öka museernas tillgänglighet: man har provat med en teckenspråkig museiguide som fungerar på en handdator.

Rekommendationer

25. Artikel 30 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning betonar vikten av att stödja teckenspråket och dövas kultur. På basis av konventionen och språkparagrafen i grundlagen¹⁰⁷ bör staten erbjuda ekonomiskt stöd för långsiktig och landsomfattande utveckling av kultur- och konsttjänster för teckenspråkiga.
26. Teckenspråkig biblioteksverksamhet bör startas och upprätthållas med statsstöd.
27. Ett teckenspråkigt kulturutbud och teckenspråkig konstpedagogik för barn bör garanteras.
28. Staten bör också i fortsättningen ekonomiskt stödja verksamheten vid Dövas museum. Vid andra museer bör teckenspråkiga tjänster utvecklas och stödjas med offentliga medel.
29. De finlandssvenska teckenspråkigas kulturella behov bör beaktas i alla utvecklingsåtgärder.

4.7 Teckenspråkigas tillgång till information

Dagens samhälle kallas ofta ett informationssamhälle. Det talas om informationsöverflöd, informationsmättnad och andra problem som drabbar en då man använder flera olika medier samtidigt. När det gäller informationsförmedling och kommunikation glömmar man beklagligt ofta bort teckenspråkiga dövas behov av information på deras eget språk. Tillgången till information är en språkfråga på två olika sätt: för det första hindrar avsaknaden av hörsel döva från att ta emot auditiv information, och då är ett visuellt språk det naturliga sättet att kommunicera med andra. För det andra är alla döva inte smidigt tvåspråkiga, och det finns allt flera döva invandrare för vilka skriven finska och svenska är främmande. Särskilt myndigheterna borde beakta detta i sin informationsförmedling: myndigheternas språk med sina komplicerade formuleringar är svårt att förstå för sådana som har svaga språkkunskaper. Vid sidan av text behövs ofta en teckenspråkig översättning. Befolkningsregistercentralen samlar information om medborgarnas modersmål och det språk de vill sköta ärenden på. Det är möjligt att ange också teckenspråk som modersmål. Hittills har det bara kommit in några få sådana anmälningar, och därför har det inte varit möjligt att utnyttja uppgifterna exempelvis när det gäller offentliga organs informationsstrategier och informationsmetoder. Det är svårt att uppmuntra teckenspråkiga att meddela sitt modersmål om anmälan inte har någon annan funktion än att bidra till en kvantitativ informationsinsamling.

Idealsituationen är att teckenspråkiga kan få mångsidig och djupgående information på sitt eget språk i alla sådana ärenden som finländarna informeras om på andra språk. I praktiken kan detta inte uppnås eftersom skriven text och tal produceras i ofantliga mängder varje dag. Därför är det viktigt att teckenspråkiga också kan ta del av texter skrivna på landets dominerande språk och själva aktivt delta på de här språken. Följaktligen bör språkundervisningen för teckenspråkiga döva – särskilt undervisningen i finska och svenska, men också i engelska – utvecklas på alla skolstadier. Dessutom bör mediekompetens ingå i undervisningen.

Numera planeras allt flera produkter och tjänster så att de är lätta att använda och lättillgängliga, enligt principen design for all. Det innebär att miljön planeras och byggs så att den lämpar sig för alla – visuella symboler för döva stör inte hörande eller blinda, men ljudsignaler behövs också för dem som får information om sin omgivning genom hörseln.¹⁰⁸ I vardagslivet hittar vi dock många exempel på information som förmedlas uteslutande auditivt. Det gäller exempelvis information om försenade tåg: den förväntade ankomsttiden för tåget står på ljusstavlan, men all annan information – t.ex. om orsakerna till förseningen – ges genom högtalarna på stationen.

Om det utöver högtalarna fanns en digital skärm med meddelandet i textform skulle faktiskt också de hörande passagerarna få bättre service än nu.

Den tekniska utvecklingen har i och för sig revolutionerat kommunikationsmöjligheterna för teckenspråkiga döva. De klumpiga texttelefonerna som togs i bruk i början av 1980-talet har nu ersatts av e-post och textmeddelanden som blev vanliga efter mitten av 1990-talet. Genom dem har döva fått möjlighet att använda samma kommunikationskanaler som alla andra medborgare.¹⁰⁹ Följande stora omvälvning har gällt kommunikation på teckenspråk: tack vare datanätens utveckling och 3G-telefonerna kan döva numera tala i telefon med varandra, på sitt eget språk – ansikte mot ansikte.

Television, nätkommunikation och annan teckenspråkig programproduktion

Lagen förpliktar Rundradion att betjäna också teckenspråkiga.¹¹⁰ Det gör bolaget genom teckenspråkiga program, program som översätts eller tolkas till teckenspråk och genom textade program. Tekniskt sett görs teckenspråkiga översättningar och tolkningar oftast som bild i bild, i typfallet nere i högra hörnet.¹¹¹ Barnprogram som är gjorda på teckenspråk eller översatta till teckenspråk är särskilt viktiga för barn som ännu inte kan läsa. I skrivande stund är dock de teckenspråkiga nyheterna nästan det enda teckenspråkiga programmet. Med tanke på jämlik tillgång till information är det viktigt att alla har möjlighet att följa aktuella samhällsrelaterade teman också då de behandlas på ett djupare plan – först då en medborgare har tillräckligt med information kan han eller hon skapa sig en egen åsikt i en fråga. Teckenspråkiga är också intresserade av underhållningsprogram, men varken Rundradion eller de nationella kommersiella televisionsbolagen har hittills velat producera underhållningsprogram som görs på teckenspråk eller översätts till teckenspråk.

För att två- och mångspråkighet ska kunna utvecklas och språkkunskaperna upprätthållas är textningen av finsk- och svenskspråkiga program också viktig. Textningen är till nytta också för andra tittargrupper.¹¹² När det gäller textningen är en förbättring att vänta. Våren 2008 uppmanade Europaparlamentet kommissionen att lägga fram lagförslag där offentliga instanser som erbjuder televisionstjänster förpliktas att texta alla sina program. Då reformen genomförs kommer den att gagna 83 miljoner tittare i Europa med olika grad av nedsatt hörsel. I Finland är det inte bara teckenspråkiga döva som gagnas av textning utan dessutom 740 000 hörselskadade och också personer som har finska eller svenska som främmande språk, såsom invandrare.¹¹³ För tillfället håller kommunikationsministeriet på att förbereda ändringar bl.a. i bestämmelserna om text-

ning i kommunikationsmarknadslagen och i lagen om televisions- och radioverksamhet.¹¹⁴

Med nätkommunikation avses information som förmedlas över internet, i form av text, bild, videoupptagningar eller dylikt. Informationen produceras av olika organisationer och företag, men också privatpersoner kan producera information och kommunicera med varandra. I takt med att videokompressionstekniken och dataförbindelserna har blivit bättre har internet och digital-tv fått likartade funktioner. Det går att se många tv-kanalers program i efterhand på internet, vissa t.o.m. i direktsändning. Då digital-tv skulle införas uttrycktes förhoppningar om sändningstid för teckenspråkiga program, men sådan tid har inte erbjudits. Internet verkar vara en mer trolig lösning på detta problem. Finlands Dövas Förbund lanserade år 2009 teckenspråkiga, webbaserade tv-sändningar med hjälp av donerade medel. De har visat sig vara en bra kanal t.o.m. för direkt-sända program.¹¹⁵

Med den teknik som används för att bygga upp webbplatser kan man i dag också skapa fungerande teckenspråkiga webbplatser. För teckenspråkiga som hör till datagenerationen innebär det här en lysande möjlighet att få tillgång till information, konst, underhållning o.s.v. på det egna modersmålet. Att tekniken existerar räcker emellertid inte i sig; för att skapa fungerande helheter behövs samarbete mellan olika sakkunniga. Teckenspråkiga videofilmer kommer säkert också i framtiden att vara ett grundläggande inslag på webbplatser, men först då de kombineras med lättillgängliga inklippta eller vidstående videor, bilder, texter och länkar skapar man en helhet som fungerar för teckenspråkiga.¹¹⁶ Teckenspråkiga har grundat små företag i branschen, och sakkunskapen när det gäller att utveckla kvaliteten på program enkom för teckenspråkiga ökar hela tiden. Under portalen Suomi.fi som fungerar i Statskontorets regi samlas meddelanden på teckenspråk som producerats för den offentliga förvaltningens nättjänster, samt t.ex. elektroniska blanketter och anvisningar för dem.¹¹⁷ Produktionen av teckenspråkigt material är emellertid sporadisk eftersom verksamheten inte styrs av någon offentlig instans.

Finlands Dövas Förbund har i mer än 25 år producerat teckenspråkiga videoprogram. Med hjälp av dem har teckenspråkiga hållits à jour med aktualiteter ute i samhället och inom den egna gruppen. Det viktigaste av programmen är ett teckenspråkigt videomeddelande som distribueras till hushåll och erbjuder ett en timme långt teckenspråkigt program om samhällsrelaterade relevanta, aktuella ämnen. Tyvärr når meddelandet inte alla teckenspråkiga på jämlik grund, eftersom olika kommuner har förhållit sig på olika sätt till finansieringen.

Ansvars- och arbetsfördelningen mellan olika aktörer när det gäller teckenspråkig information bör klargöras med det snaraste. Samtidigt bör man diskutera med teckenspråkiga om vad som är en tillräcklig servicenivå och hur den kan uppnås. Teckenspråkig biblioteksverksamhet bör inledas (se avsnitt 4.6) En stor utmaning under interneteran är att skapa information också i annan form än över nätet. Alla finländare har inte tillgång till nätkontakt eller dator, och en del kan inte ens använda en dator.

Nöd- och krissituationer

Eftersom många av tjänsterna och kommunikationsformerna i samhället bygger på hörseln, är en teckenspråkig döv i en mycket ojämlig position jämfört med de hörande. I en nöd- eller krissituation kan detta problem vara allvarligt och utgöra ett hot mot hälsan eller till och med mot livet. Den allmänna varningssignalen ges uteslutande som en ljudsignal och i extra nyhetssändningar på tv används fortfarande inte textning eller tolkning till teckenspråk.

I en nödsituation som drabbar en individ, t.ex. en bilolycka, är det nödvändigt med tvåvägskommunikation: individen måste kunna meddela myndigheterna att han eller hon behöver hjälp, och dessutom måste individen förstå de anvisningar som myndigheterna ger. För tillfället kan man inte kontakta nödcentralernas allmänna nödnummer, 112, per textmeddelande, utan varje regional nödcentral har ett eget mobilnummer. Då man rör sig i trafiken måste man alltså hela tiden hålla reda på vilken nödcentralens område man befinner sig på. Nödcentralerna bör utan dröjsmål utveckla sin service för teckenspråkiga; bl.a. bör det utredas hur tolkningstjänster kan integreras i nödcentralernas verksamhet.

Rekommendationer

30. Offentliga organ bör informera också på teckenspråk. Uppgifterna om modersmål i befolkningsregistret och teckenspråksgemenskapens sakkunskap bör utnyttjas för att utveckla informationsrutinerna. Ansvars- och arbetsfördelningen mellan olika aktörer när det gäller teckenspråkig information bör klargöras snarast. Samtidigt bör man rådgöra med teckenspråkiga om vad som är en tillräcklig servicenivå och hur en sådan kan uppnås.

31. Rundradion bör utöka sitt teckenspråkiga programutbud och erbjuda program på bra sändningstid. Utbudet av program som är översatta och tolkade till teckenspråk bör också utvecklas.

32. Textningen av tv-program bör ombesörjas i enlighet med Europaparlamentets rekommendation. Alla finsk- och svenskspråkiga program bör textas i sin helhet, inte bara delvis. Minst hälften av programmen på de kommersiella tv-kanalerna bör textas.

33. En nödtextmeddelandetjänst (112) bör upprättas utan dröjsmål, och möjligheterna att integrera tolkningstjänster i nödcentralernas verksamhet bör utredas.

4.8 Teckenspråksforskning och språkvård

Teckenspråksforskning

Dövlärarna och dövpräster, dövföreningarna och senare funktionärerna vid Finlands Dövas förbund har alla deltagit i utvecklingen av teckenspråket på olika sätt.¹¹⁸ Den egentliga språkvetenskapliga forskningen i finskt teckenspråk inleddes först i början av 1980-talet vid Helsingfors universitet, på institutionen för allmän språkvetenskap. Den första forskningsrapporten *Viittomakielen perusrakenne*¹¹⁹ (teckenspråkets grundläggande struktur) var samtidigt den första teckenspråksundersökningen i hela Finland. Vid Jyväskylä universitet har det varit möjligt att avlägga grundstudier i finskt teckenspråk sedan 1992, och sedan 2004 har man kunnat välja ämnet som huvudämne. Sedan 1998 har man också vid Åbo universitet kunnat avlägga grundstudier i teckenspråk. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet (Nordica) har sedan 2003 arbetat för att göra finlandssvenskt teckenspråk känt och främja forskningen i språket.¹²⁰

I början av 2010 finns det två fasta forskartjänster för forskning i teckenspråk i Finland, den ena vid Forskningscentralen för de inhemska språken och den andra vid Finlands Dövas Förbund. De två forskarna arbetar bland annat med lexikografi och språkvård och är engagerade i språkpolitisk verksamhet. År 2009 gav undervisningsministeriet Jyväskylä universitet ett särskilt uppdrag att handha forskning och undervisning i teckenspråk, och universitetet har därför grundat ett teckenspråkscentrum som inlett sin verksamhet 2010. Tyvärr har centret startat med en mycket snäv budget som inte ger utrymme för den verksamhet det anvisade uppdraget kräver. Utöver de ovannämnda finns det också enstaka forskare bland annat vid Helsingfors och Åbo universitet som arbetar med teckenspråk. Hittills har det kommit ut fyra språkvetenskapliga doktorsavhandlingar¹²¹, tre licentiatavhandlingar¹²² och 13 pro gradu-avhandlingar¹²³ om teckenspråk. Största delen av avhandlingarna gäller finskt teckenspråk, medan finlandssvenskt teckenspråk har undersökts i betydligt mindre utsträckning.¹²⁴

Visserligen pågår forskning i teckenspråk inom flera olika institutioner, men som helhet är resurserna för språkvetenskaplig forskning i våra teckenspråk för tillfället mycket små. Behovet av grundforskning inom alla delområden av finskt och finlandssvenskt teckenspråk är stort. Särskilt finns det luckor i beskrivningen av grammatiken, och det betyder att teckenspråklärarna i hög grad blir tvungna att förlita sig på sin egen intuition och erfarenhetsbaserad kunskap. Frågan är då hur man alls kan undervisa i teckenspråk som modersmål i skolorna och vidare på vilken nivå undervisningen för

teckenspråkstolkar egentligen ligger.¹²⁵ Utan grundforskning är det helt enkelt omöjligt att producera läromedel eller ge undervisning där språket beskrivs på ett riktigt sätt.

Språkforskning bygger så gott som alltid på autentiskt språkmateri- al, t.ex. texter publicerade i tidningar och böcker eller inspelningar gjorda i olika språkbrukssituationer. Tidigare fanns sådant material bara i form av ljudinspelningar och text nedskrivna på papper, men numera har många språk också sparats i så kallade textkorpusar, d.v.s. omfattande elektroniska material. Det ger forskningen alldeles nya dimensioner. För våra teckenspråk finns än så länge inte några sådana sammanställda material för allmänt forskningsbruk. Att skapa en *finsk och finlandssvensk teckenspråkig textkorpus* ligger högst i prioriteringsordningen. För tillfället blir varje forskare först tvungen att själv sammanställa ett forskningsmaterial, vilket upptar en orimligt stor del av den tid som kunde ägnas åt själva forskningen. De flesta material blir aldrig mer än engångsmaterial, och det är bara en enda forskare som har rätt att använda dem. Det här kan ses vara ett stort slöseri med resurser.

I själva verket finns det hundratals timmar av finska tecken- språksinspelningar som lämpar sig för en textkorpus. Också fin- landssvenskt teckenspråk har spelats in, men inte i lika stor utsträck- ning. Det finns fortfarande ingen som har lyckats få finansiering för att skapa och upprätthålla en korpus. På denna punkt ligger Finland klart efter många andra länder. Omfattande teckenspråkskorpus- projekt pågår i bl.a. Nederländerna, Storbritannien, Tyskland, Ita- lien, Frankrike, Australien och Nya Zeeland.¹²⁶

En grundläggande språkvetenskaplig beskrivning är samtidigt en väsentlig aspekt av skyddet för våra teckenspråk. Dessutom behövs forskningsbaserad kunskap om hur teckenspråk används i vardag- liga sammanhang bland teckenspråkiga. Majoriteten av de döva barn som har fötts i Finland sedan 1998 har fått kokleaimplantat,¹²⁷ och de här barnen har i sin habilitering framförallt fått lära sig förstå och producera talat språk. Användningen av teckenspråk eller teck- en som stöd har bara setts som en övergående fas i deras liv. I prak- tiken har detta lett till att en stor del av barnen med kokleaimplan- tat inte alls har fått undervisning i teckenspråk i skolan. Eftersom många av dem är integrerade i normala klasser har de vanligen inte heller någon daglig kontakt med andra teckenspråksanvändare. Då kan det vara övermäktigt för familjen att erbjuda barnet en normal utveckling av teckenspråket. Med tanke på teckenspråkens livskraft och på hur språken ska kunna överföras till kommande generatio- ner kan detta ha dramatiska följder.¹²⁸

Teckenspråkig lexikografi

Ordböcker beskriver ett språk på ett lättillgängligt sätt. Orden, tecknen och deras betydelser intresserar dessutom människor. Därför har ordböcker spelat en viktig roll när det gällt att göra språk kända och ge dem en ställning i samhället. Detta gäller även finskt och finlandssvenskt teckenspråk. De första publikationerna om tecken, *De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa I–III*²⁹, gavs ut i början av 1900-talet. På den tiden rådde stor oro i hela Norden för hur teckenspråken skulle föras vidare från generation till generation. I dövskolorna hade man övergått till att undervisa med talmetoden, samtidigt som användningen av teckenspråk förbjöds i skolorna. År 1965 och 1973 publicerades ordböcker i finskt teckenspråk.³⁰ Böckerna återspeglar den dåvarande synen på teckenspråk som en icke-självständig språkform baserad på finska. De två verken sammanställdes för hörande personer som lär sig teckenspråk, och de teckenspråkiga själva kunde inte dra någon större nytta av dem.

Resultatet av ett tioårigt samarbetsprojekt mellan Finlands Dövas Förbund och Forskningscentralen för de inhemska språken, *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja*³¹ (basordbok över finskt teckenspråk) utgavs 1998 och en fortsättningsdel, *Numeroita ja lukumääriä ilmaisuja*³² (siffror och uttryck för antal), kom ut 2002. Det omfattande material av tecknade exempelsatser som ingår i basordboken blev tillgängligt då nätordboken *Suvi* publicerades 2003.³³ Åren 1998–2002 genomfördes det första forskningsprojektet om finlandssvenskt teckenspråk, och som resultat av projektet utgavs den ordboksliknande publikationen *Se vårt språk! Näe kielemmel*. Om språkforskningens stora betydelse för språkgruppen vittnar att de finlandssvenska döva till följd av projektet definierade sin språkform som ett eget språk, finlandssvenskt teckenspråk.³⁴ Före forskningsprojektet ansåg man att det i Finland används ett enda finländskt teckenspråk med två huvudvarieteter eller dialekter, en finsk och en finlandssvensk.³⁵

Under de två senaste decennierna har det också utarbetats flera mindre ordlistor och lexikon över teckenförrådet i det finska teckenspråket. Utgångspunkten har ofta varit finska ordlistor, och varje ord har getts endast en teckenspråkig motsvarighet. Även om sådana teckenlistor gör teckenspråket tillgängligt för personer som inte har språket som modersmål, kan de samtidigt också stärka bilden av teckenspråket som ett enkelt och fattigt språk.³⁶ Utöver denna typ av teckenspråkslexikon som beskriver basordförrådet har det också utarbetats ordböcker över vissa specialområden eller särskilda teman. Alla dessa fyller emellertid inte helt och hållet kriterierna för en riktig ordbok (t.ex. anges böjda former i stället för grundformer,

och former som bryter mot teckenspråkets struktur kan ingå).¹³⁷ Ett exempel på ett teckenspråkslexikon av hög kvalitet är det lexikon som hör till den teckenspråkiga översättningen av Lukas evangelium. Där ingår utöver orden och deras teckenspråkiga motsvarigheter också definitioner av begrepp och vid behov dessutom en utredning över hur nya tecken utformats.¹³⁸ Definitionerna ges på två språk, finskt teckenspråk och finska.

Kontinuiteten i det lexikografiska arbetet bör garanteras. Teckenförrådet har hittills beskrivits bara till en liten del. Dessutom växer och förändras teckenförrådet kontinuerligt i takt med att teckenspråksanvändningen blir mer allmän, bl.a. genom nyhetspråket. Även på webbplatser skapas allt fler texter på teckenspråk, och teckenspråksanvändare har numera genom tolkningstjänster möjlighet att studera inom olika områden enligt intresse och förmåga. För tillfället är personresurserna för det lexikografiska arbetet så gott som obefintliga och antalet kompetenta i branschen, särskilt teckenspråkiga, är litet. Den ovan nämnda teckenspråkiga korpusen är också en viktig del i utvecklingen av det lexikografiska arbetet. I ett samlat textmaterial kan man leta efter autentiska exempel på språkanvändning, efter variationer i olika teckens böjningsformer, efter nya tecken o.s.v. Utan korpus blir ordboksredaktörerna tvungna att stödja sig på sina egna kunskaper om språket och på sin egen intuition. De frågar också ofta andra teckenspråkiga om deras uppfattning om användningen av vissa tecken, och om resurserna tillåter det kan redaktionen grunda en tillfällig referensgrupp som stöd för ordboksarbetet.

I de finska och finlandssvenska teckenspråken förekommer en hel del språklig variation på alla olika plan: i teckenförrådet, i de enskilda teckens form (parallellformer är väldigt vanliga), i böjningen av tecken och i satsstrukturen. Det finns många olika faktorer som inverkar; till språkets natur – också teckenspråkets – hör en viss variation. Skriften och modersmålsundervisningen styr inte utformningen av teckenspråken, och det finns stora skillnader i hur språkanvändarna tillägnar sig språket. Barn som har döva föräldrar har lättare att redan i tidig ålder lära sig språkstrukturer som döva barn till hörande föräldrar kanske aldrig lär sig behärska. En ytterlighet representerar de personer som lär sig teckenspråk som vuxna. Deras språkfärdigheter varierar, men vanligen uppnår vuxna inte samma färdighetsnivå som en som lärt sig språket som barn. Vems språk ska beskrivas i ordböckerna, vems språkkänsla ska vara grunden för språkvården och vems språk representerar det finska eller finlandssvenska teckenspråket då en forskare säger sig forska i något av de två språken?

Variation är naturligt. Det betyder att man inte kan ge svar av typen "den där gruppens språk är inte teckenspråk" eller "vad som helst i den gruppens språk kan användas som språkmodell". Varje forskare blir själv tvungen att definiera vilken språkform han eller hon undersöker och vad det går att säga om våra teckenspråk utifrån denna. I det lexikografiska

1. En parallellform är ett tecken som har samma stam och samma betydelse som ett uppslagstecken i en ordbok, men en annan form. Till exempel i artiklarna 505 far och 516 mor i verket *Suomalaisen viittomaikielen perussanakirja* kan man se exempel på parallellformer i finskt teckenspråk. I svenskan är t.ex. juice och jos parallellformer.

arbete som Finlands Dövas Förbund och Forskningscentralen för de inhemska språken gör är den nuvarande synen klart liberalare än det sätt att tänka som ligger bakom verket *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja* från 1998. Då basordboken sammanställdes ville redaktionen beskriva finskt teckenspråk i dess mest typiska form, vilket bland annat innebar att man undvek teckenformer och satsstrukturer som bar spår av det finska språket. Numera ratar man i huvudsak bara sådana former som strider mot språket (t.ex. sådana som motoriskt är svåra att producera eller innehåller alltför många stavelser) och bland satsexemplen finns också sådana uttryck som följer det finska språkets struktur. Inom teckenspråksnämndens språkvårdsarbete varierar åsikterna mellan en mer liberal syn och en mer renlärig inriktning beroende på vilket ämne som diskuteras och vilka medlemmar som för tillfället sitter i nämnden.¹³⁹

Språkvård för teckenspråken

Ansvar för den teckenspråkiga språkvården ligger enligt lagen på Forskningscentralen för de inhemska språken, vars uppgifter håller på omdefinieras medan detta skrivs.¹⁴⁰ Språkvården sköts av teckenspråksnämnden, som sammanträder fyra gånger om året, i samarbete med Forskningscentralens teckenspråksforskare. Till nämndens ansvarsområden hör Finlands båda teckenspråk, det finska och det finlandssvenska, och uppgiften är att delta i diskussioner om utvecklingen av teckenspråken och fatta beslut om principiella och allmänna rekommendationer för språkanvändningen. En viktig del av nämndens arbete utgör de politiska ställningstaganden som ingår i planeringen av språkens ställning.

Eftersom teckenspråken saknar en etablerad skriven form gäller språkvården den tecknade formen, och i nämndens arbete utnyttjas en hel del videoinspelat tecknat material. Mötesprotokoll sammanställs både på teckenspråk och på finska. Det finlandssvenska teckenspråket har i mycket liten grad behandlats i nämndens arbete. Den interna variationen i språket är stor, och därför är det problematiskt att ge rekommendationer om hur det ska användas. Nämnden kan trots det arbeta för att stöda det finlandssvenska teckenspråket och dess ställning.

Även andra institutioner, exempelvis Finlands Dövas Förbund och teckenspråkscentret som grundades 2010 vid Jyväskylä universitet, kan delta i de samhälleliga diskussionerna om användningen av teckenspråk, men på grund av olika uppdrag har de ännu inte verkat som s.k. officiella språkvårdare. Det lexikografiska arbete som Finlands Dövas Förbund gör i samarbete med Forskningscentralen har i alla fall alltid varit en väsentlig del av språkvården.

Andra som arbetar med språkvård är Kyrkostyrelsen och Rundradion. Kyrkostyrelsen inledde arbetet med att översätta kyrkliga

texter till finskt teckenspråk år 1999.¹⁴¹ Texter som tidigare i olika situationer har tecknats på varierande sätt enligt finskans strukturer får nu för första gången etablerade teckenspråkiga översättningar. Översättningarna har gjorts utifrån ett helhetsperspektiv; samtidigt som man har sett till att innehållet återgivits på rätt sätt har man noggrant övervägt olika grammatiska lösningar, teckenval och särdrag som utmärker den kyrkliga stilen att teckna. Dessutom har man skapat nya tecken, särskilt nya namntecken. Rundradion å sin sida har sedan 1994 producerat dagliga fem minuter långa nyhetsinslag på teckenspråk. I det redaktionella nyhetsarbetet har språkvården naturligt utgjort en av grunderna för textproduktionen, och de teckenspråkiga nyheterna är en viktig kanal för att sprida nya allmänspråkliga uttryck. För dem som tecknar nyheterna kan däremot språkvårdskraven ge upphov till problem, eftersom de utför sitt dagliga arbete ensamma, utan stöd från andra modersmålsanvändare. Uppslagsverken för finskt teckenspråk är inte tillräckligt omfattande och det finns heller ingen språkrådgivning att ringa till, som för svenskan och finskan, vilket gör det svårt att kontrollera språkriktigheten.

I framtiden bör den teckenspråkiga språkvården utvecklas på ett systematiskt sätt, vilket förutsätter mer personresurser. Det bör finnas en heltidsanställd språkvårdare för teckenspråk som bland annat sprider information om nämndens rekommendationer för språkanvändning och som därutöver kan fungera som stöd för olika instanser vars arbete är förknippat med språkvård för teckenspråk. Personen kunde också vara koordinator för samarbetet mellan de olika instanserna. Viktigt vore också att nämndens verksamhet förankras i teckenspråksgemenskapen och att språkmedvetenheten bland teckenspråkiga stärks. Språkvården har betydelse bara om dess rekommendationer verkligen når ut till språkanvändarna. Då kan språkvårdarna också få kommentarer om sitt arbete, och de kan se vilka rekommendationer som faktiskt ligger i linje med teckenspråkigas språkkänsla och som därför accepteras och blir etablerade.

En enda anställd kan naturligtvis inte lösa alla problem med språkvården för våra teckenspråk, utan det behövs stöd bland annat i form av kunskap om språkets strukturer, om språkanvändningen och om språkets ställning i samhället. Utifrån forskningen kan man så småningom skapa uppslagsverk som kan ge såväl språkvårdsproffs som teckenspråkslärare och vanliga språkbrukare hjälp och stöd i problem som gäller allmänspråket.

Rekommendationer

34. För att helhetssituationen inom den språkvetenskapliga forskningen i våra teckenspråk ska förbättras bör undervisnings- och kulturministeriet se till att det erbjuds kontinuerlig och tillräcklig finansiering för grundforskning, lexikografiskt arbete och språkvård. Arbetsfördelningen, ansvarsfrågorna och samarbetet mellan olika finansiärer och aktörer bör diskuteras.
35. Inrättandet av en textkorpustjänst för finskt och finlandssvenskt teckenspråk och upprätthållandet av korpusen bör finansieras av staten. På det sättet kan man garantera att materialet blir tillgängligt och tjänsten kontinuerlig. Materialet samlas in och analyseras språkvetenskapligt i samarbete mellan olika instanser.
36. Språksituationen för teckenspråken bör undersökas vetenskapligt och utvärderas så att språkskyddsåtgärder kan inriktas på rätt sätt.

5 Språkpolitiskt program för teckenspråken i Finland 2010–2015

De viktigaste rekommendationerna i det språkpolitiska programmet för teckenspråken i Finland kan sammanfattas på följande sätt:

Teckenspråkslag

En egen språklag är också ett redskap som kan hjälpa teckenspråkiga att själva bli mer medvetna om och bevaka sina språkliga rättigheter.

I grundlagen ingår en förpliktelse att beakta teckenspråken och teckenspråksanvändarnas rättigheter på lagstiftningens olika delområden. Denna förpliktelse observeras inte tillräckligt väl. Det bör stiftas en egen språklag för att trygga teckenspråkigas språkliga rättigheter bland annat på följande områden:

- a) Teckenspråkiga barns språkliga rättigheter: Utvecklingen av teckenspråkiga barns språkliga och kulturella identitet bör stödjas redan i ett tidigt skede. Möjligheterna till dagvård på barnens eget språk bör tryggas. Anslag bör beviljas för att etablera teckenspråkiga språkbon.
- b) Undervisning för teckenspråkiga: Teckenspråkigas rätt till undervisning på sitt eget modersmål bör tryggas. Förutsättningarna för att grunda en teckenspråkig skola bör utredas, liksom hur många ambulerande teckenspråkiga lärare det behövs för att sköta undervisningen av barn i glesbygden. Oavsett graden av hörsel och oavsett vilka hjälpmedel som används bör alla döva, dövblinda och hörselskadade barn och barn som använder kokleaimplantat eller andra hjälpmedel få stöd för sin kunskapsutveckling och sociala utveckling på ett sätt som motsvarar deras begåvning och på det språk eller med den metod som bäst passar dem.
- c) Teckenspråkigas tillgång till information: Myndigheterna bör i sin information och övriga kommunikation svara för att användare av finskt och finlandssvenskt teckenspråk får tillgång till information på sitt eget språk – till vissa delar bör detta tryggas genom lagstiftning.

Delegation för teckenspråksärenden

Staten bör tillsätta en delegation för teckenspråksärenden för att övervaka att teckenspråkslagen och den övriga lagstiftningen om språkliga rättigheter följs. Möjligheten att använda teckenspråk i det dagliga livet bör tryggas.

Basservice för teckenspråkiga

Staten och kommunerna bör säkerställa att teckenspråkiga får tillgång till information och tjänster på sitt eget språk exempelvis hos myndigheter och inom äldreomsorgen. Tillgången på tolktjänster och en fortlöpande utveckling av tolkningens kvalitet bör tryggas.

Teckenspråksforskning

En permanent och tillräcklig finansiering av forskning och språkvård som gäller finskt och finlandssvenskt teckenspråk bör tryggas med offentliga medel. Detta gör det samtidigt möjligt att utveckla bland annat undervisningens kvalitet. Också de språkliga förhållandena för teckenspråken bör undersökas vetenskapligt och utvärderas så att språkskyddsåtgärder kan inriktas på rätt sätt.

Tillämpning av FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Myndigheterna inom de olika förvaltningsområdena bör förbinda sig att genomföra de reformer som FN-konventionen förutsätter och som främjar teckenspråkigas ställning. Tillräckliga resurser bör reserveras för reformarbetet. Teckenspråkiga döva och hörselskadade bör kallas in som sakkunniga i beredningen av alla lagar som berör språkliga rättigheter.

Källhänvisningar

- 1 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 24
- 2 SALMI – LAAKSO 2005: 41
- 3 LONDEN 2006
- 4 SKUTNABB-KANGAS – PHILLIPSON 1995: 12
- 5 JOHANSSON – PYYKKÖ 2005: 16, 361
- 6 MÄNTYLÄ – TAALAS 2009: 216
- 7 SALMI – LAAKSO 2005: 38–43
- 8 Kejsrerliga Senatens resolution 1905
- 9 SALMI – LAAKSO 2005: 144–146
- 10 SALMI 2008: 22–23
- 11 SALMI – LAAKSO 2005: 203–209
- 12 HUSS – LINDGREN 2005: 248
- 13 LUUKKAINEN 2008: 199
- 14 SUME 2008; LONKA – HASAN 2006
- 15 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 10;
Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2009: 10
- 16 Kuurojen Liitto 18.12.2008
- 17 Kuurojen Liitto 29.11.2003
- 18 SAVOLAINEN 2008
- 19 SALMI – LAAKSO 2005: 18
- 20 LUUKKAINEN 2008: 127–128
- 21 JOKINEN 2000: 79–81
- 22 JOKINEN 2000: 80
- 23 HEDRÉN m.fl. 2005: 115
- 24 HOYER 2000a: 87–88
- 25 HEDRÉN m.fl. 2005: 114
- 26 RODDA, MICHAEL – ELEWEKE, C. JONAH 2002
- 27 NEVALAINEN 2007 (muntlig information)
- 28 Finlands grundlag (731/1999)
- 29 Viittomakielen oikeudellinen asema 1996
- 30 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006;
Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2009
- 31 Samiska språklagen (1086/2003)
- 32 Språklagen (423/2003)
- 33 Statsrådets förordning om verkställigheten av språklagen (433/2004)
- 34 Medborgarskapslagen (359/2003)
- 35 Förvaltningslagen (434/2003)
- 36 LAPPI 2000: 72
- 37 Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, artikel 2
- 38 Kielilainsäädäntö 2000: 6
- 39 HOYER – ALANNE 2008: 3, 7
- 40 Grundlagsutskottets betänkande 1/2010
- 41 JOKINEN 2000: 85; se även kapitel 2
- 42 TAKKINEN 2002, 2003

KÄLLHÄNVISNINGAR

- 43 MERONEN 2004: 22–30; KOPPINEN m.fl. 1989; TAKKINEN 2003: 117
- 44 LONKA – HASAN 2006; SUME 2008: 19
- 45 Kuurojen Liitto 18.12.2008
- 46 LONKA – HASAN 2006
- 47 MERONEN 2004
- 48 Lagen om barndagvård (36/1973; 875/1981)
- 49 Lagen om om behörighetsvillkoren för yrkesutbildad personal inom socialvården (272/2005)
- 50 Grunderna för planen för småbarnsfostran 2005
- 51 BRANSON – MILLER 2008
- 52 SALMI – LAAKSO 2005: 155–159
- 53 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 66
- 54 VIVOLIN-KARÉN – ALANNE 2003
- 55 ALANNE 2007: 304–305
- 56 LEHTOMÄKI 2005: 101; jfr också HAKKARAINEN 1988: IV och Salmi – Laakso 2005: 171, 182
- 57 PADDEN – HUMPHRIES 2005; SALMI – LAAKSO 2005: 178–179
- 58 LUUKKAINEN 2008: 196–197
- 59 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 25
- 60 SUME 2008: 60; LONDEN 2004
- 61 RAINÖ 2009a: 3
- 62 Grunderna för läroplanen för förskoleundervisningen 2000: 19
- 63 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 66
- 64 SELIN-GRÖNLUND 2007
- 65 OSATA-projekti 2007–2009
- 66 Kuurojen Liitto – Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto 2009
- 67 WFD 2007
- 68 Viittomakielentulkin ammattisäännöstö
- 69 Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön tiedote 365/2007
- 70 Dövas Nordiska Råd 21.5.2008
- 71 SELIN-GRÖNLUND 2007
- 72 Ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat 2009
- 73 Diakin ja HUMAKin mediatiedote 10.4.2008
- 74 Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006: 63
- 75 Lagen om likabehandling (21/2004)
- 76 Arbetsavtalslagen (55/2001)
- 77 bl.a. LINNAKANGAS – SUIKKANEN – SAVTSCHENKO – VIRTA 2006: 9; ESLH 2007:15
- 78 Kuurojen Liitto 2004: 7
- 79 LINNAKANGAS – SUIKKANEN – SAVTSCHENKO – VIRTA 2006: 67
- 80 Kuurojen Liitto, työasiamiesten tilastot 30.6.2009
- 81 Intervjumaterial 2
- 82 Intervjumaterial 1
- 83 Förvaltningslagen 434/2003
- 84 suomi.fi *viittomakielisille*; se även suomi.fi *finlandsvenska teckenspråkiga*
- 85 Auktoriserade translatorer
- 86 Lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000)
- 87 Lagen om patientens ställning och rättigheter (785/1992)
- 88 Intervjumaterial 1
- 89 Intervjumaterial 1
- 90 bl.a. LAPPI 2006
- 91 RANTALA – KUUSI 2008: 15, 38

- 92 RANTALA – KUUSI 2008: 61, 69
 93 Sana tulee näkyväksi 2001
 94 Luukkaan evankeliumi 2007
 95 Messu ja kirkolliset toimitukset 2008
 96 Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004; Lika tillgång till konst och kultur – Undervisningsministeriets åtgärdsprogram 2006–2010 2006; Kulttuuri – tulevaisuuden voima 2009; Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
 97 SALMI – LAAKSO 2005: 368
 98 Teatteri Totti
 99 Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen 2005
 100 Finlands Dövas Förbunds rf:s bibliotek och informationstjänst; om begreppet *viittomakielinen kirjallisuus* (teckenspråkig litteratur) se SAVOLAINEN 2009
 101 Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004
 102 Celia
 103 Viittomakielinen kirjasto 2007
 104 Se t.ex. SAVOLAINEN 2009: 203–204
 105 SAVOLAINEN 2009: 202
 106 Dövas museum
 107 Finlands grundlag 1999/731, 17 §
 108 Design for All
 109 SALMI – LAAKSO 2005: 434–437
 110 Lagen om Rundradion Ab 1993/1380, särskilt 635/2005
 111 Se t.ex. filmen Rölli ja metsänhenki 2002
 112 RAINÒ 2009b: 12
 113 Kuuloliitto 14.9.2009
 114 Regeringens proposition till riksdagen 11.3.2010
 115 Teckenspråkig webb-tv
 116 KITUNEN 2009: 1, 57, 61
 117 suomi.fi *viittomakielisille*; se även suomi.fi *finlandsvenska teckenspråkiga*
 118 T.ex. SALMI – LAAKSO 2005: 312–324 och RANTALA – KUUSI 2008
 119 RISSANEN 1985
 120 ÖSTMAN 2005; HOYER – LONDEN – ÖSTMAN 2006
 121 TAKKINEN 2002; FUCHS 2004; RAINÒ 2004; JANTUNEN 2008
 122 TAKKINEN 1995; RISSANEN 1998; JANTUNEN 2005
 123 TAKKINEN 1988; HUKKIOJA 1991; MERONEN 1991; STOLT 1999; HOYER 2000; VIRTANEN 2001; JANTUNEN 2001; VEITONEN 2004; MIKKOLA 2004; SAVOLAINEN 2006; LUKASCZYK 2008; MANUNEN 2008; DE WEERDT 2008
 124 HOYER 2000; Se vårt språk! Näe kieleemme! 2002; ÖSTMAN 2005; HOYER – LONDEN – ÖSTMAN 2006
 125 Kuurojen Liitto 2009b
 126 “Sign Language Corpora: Linguistic Issues” Workshop 2009
 127 SUME 2008: 19
 128 SAVOLAINEN 2009: 186–188, KELTANEN 2007, POSTI 2008: 12–13, RAINÒ 2009a
 129 HIRN 1910, 1911, 1916
 130 Viittomakielen sanakirja 1965; Viittomakielen kuvasanakirja 1973
 131 Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998
 132 Numeroita ja lukumäärien ilmaisuja 2002
 133 Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja Suvi
 134 HEDRÉN m.fl. 2005: 115

KÄLLHÄNVISNINGAR

- 135 HOYER 2000b: 205
- 136 Viittomakielen lautakunnan kokous 30.11.2006, 3 §
- 137 Viittomakielen lautakunnan kokous 27.5.2000, 6 §
- 138 Luukkaan evankeliumi
- 139 Se t.ex. Viittomakielen lautakunnan kokous 6.4.2001, 7 §; 15.2.2007, 9 §, moment a) och 29.1.2009, 4 §
- 140 Lagen om ändring av lagen om forskningscentralen för de inhemska språken (591/1996, 1 § 2 mom.) och Förordning om ändring av förordningen om forskningscentralen för de inhemska språken (758/96, 1 § och 9 §); Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävät 2010
- 141 Viittomakielinen kirkkokäsikirjatyö

Källor

- ALANNE, KAISA 2007. Viittomakieliset ja viittomakielet. – Sari Pöyhönen – Minna-Riitta Luukka (red.), Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti, s. 293–316. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmat 2009. Yhteenveto opm:n koulutusohjelmapäätöksistä. Opetusministeriö. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/ammattikorkeakoulutus/opiskelu_ja_tutkinnot/KO_yhteenveto_amktutkinnot_2009.pdf> (Hämtat 18.8.2010.)
- Auktoriserade translatorer. <http://www.oph.fi/utbildning_och_examina/aukautoriserade_translatorer> (Hämtat 23.8.2010.)
- BRANSON, JAN – MILLER, DON 2008. National Sign Languages and Language Policies. – S. May & N. H. Hornberger (red.), Encyclopedia of Language and Education, 2nd Edition, Volume 1: Language Policy and Political issues in Education, s. 151–165. Springer Science+Business Media LLC.
- Celia. <<http://www.celia.fi/web/guest/home>> (Hämtat 23.8.2010.)
- Design for All. DFA-tieto. <<http://dfasuomi.stakes.fi/FI/DFA+tieto/index.htm>> (Hämtat 23.8.2010.)
- DE WEERDT, DANNY 2008. Expressing existence in Flemish Sign Language. Pro gradu -tutkielma, kielten laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19617/URN_NBN_fi_jyu-200902161068.pdf?sequence=1> (Hämtat 14.5.2010.)
- Diakin ja HUMAKin mediatiedote 10.4.2008. Jatkokoulutusväylä avautui viittomakielien tulkeille – Ylemmät AMK-tutkinnot mahdollistavat tulkien mais-teritason koulutuksen. <<http://www.diak.fi/tiedote?id=1448401>> (Hämtat 14.5.2010.)
- Dövas museum. <http://www.kl-deaf.fi/Kuurojen_museo/sv-FI/> (Hämtat 23.8.2010.)
- Dövas Nordiska Råd 21.5.2008. Nordisk resolution om teckenspråkstolkning. (Nordisk deklarasjon om tegnspråktolkning). <http://www.norges-doveforbund.no/nor/forsiden/nyheter/nyhetsarkiv/nordisk_deklarasjon> (Hämtat 14.5.2010.)
- ESLH 2007 = Enemmän kuin tavallinen. Etelä-Suomen lääninhallituksen vammaispoliittinen ohjelma 2007–2010. (Mer än vanlig – det handikappolitiska programmet för Södra Finlands län för åren 2007–2010). Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisusarjan julkaisu 110/2006. Helsinki: Etelä-Suomen lääninhallitus. <[http://www.intermin.fi/lh/biblio.nsf/1F60A59DCA40A1E1C2257260004392CC/\\$file/eslh_110.pdf](http://www.intermin.fi/lh/biblio.nsf/1F60A59DCA40A1E1C2257260004392CC/$file/eslh_110.pdf)> (Hämtat 23.8.2010.)
- Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk. Utrikesministeriet, Europarådets gällande människorättskonventioner. <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=89005>> (Hämtat 23.8.2010.)
- Europeiska människorättskonventionen. Utrikesministeriet, Europarådets gällande människorättskonventioner. <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/1009F7DB-87E3-4056-8E17-8A8A41768BA7/0/SWE_CONV.pdf> (Hämtat 23.8.2010.)

- Finlands Dövas Förbund rf:s bibliotek och informationstjänst.
<<http://www.kl-deaf.fi/kirjasto/sv-FI/>> (Hämtat 18.8.2010.)
- FUCHS, BERTOLD 2004. *Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache*. Jyväskylä Studies in Humanities 21. Jyväskylä: The University of Jyväskylä.
- Grunderna för läroplanen för förskoleundervisningen 2000. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. <http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/forskoleundervisning> (Hämtat 23.8.2010.)
- Grunderna för planen för småbarnsfostran 2005. http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/Vasu/vasu_asiakirja.htm (Hämtat 23.8.2010.)
- Grundlagsutskottets betänkande 1/2010. Berättelse om regeringens åtgärder under år 2008. <http://www.parliament.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/grub_1_2010_p.shtml> (Hämtat 23.8.2010.)
- HAKKARAINEN, LIISA 1988. *Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta*. Doktorsavhandling. Studies in Education, Psychology and Social Research 67. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HAUKIOJA, TIMO 1991. *Viittomakielet ja mielen modulaarisuus*. Pro gradu tutkielma, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, yleinen kielitiede, Turun yliopisto.
- HEDRÉN, JOHAN – HOYER, KARIN – LONDEN, MONICA – WENMAN, LENA – WESTERHOLM, HÅKAN – ÖSTMAN, JAN-OLA 2005. *Finlandssvenska teckenspråkiga i dag*. (Utlåtande till delegationen för språkärenden vid justitieministeriet) – Jan-Ola Östman (red.), FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk, s. 113–122. Nordica Helsingiensia 4 / Teckenspråksstudier 1. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- HIRN, DAVID FRITZ 1910, 1911, 1916. *De dövstummas åtbördsspråk i Finland – Kuuromykkäin viittomakieli Suomessa I–III*. Helsingfors: Finlands Dövstumförbunds Förlag.
- HOYER, KARIN 2000a. *Variation i teckenspråk – En studie av släktskapsterminologi i teckenspråket hos finlandssvenska döva*. Pro gradu-avhandling, allmän språkvetenskap, Helsingfors universitet. Publikation L 4/2000. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.
- HOYER, KARIN 2000b. *Vähemmistö vähemmistöissä: suomenruotsalaiset kuurot ja heidän viittomakielensä*. – Anja Malm (red.), *Viittomakieliset Suomessa*, s. 205–215. Helsinki: Finn Lectura.
- HOYER, KARIN – ALANNE, KAISA 2008. *Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden 2008*. <<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=487>> / Viittomakielen lautakunnan 36. kokous 23.10.2008 / tekstiliite 5 (Hämtat 23.8.2010.)
- HOYER, KARIN – LONDEN, MONICA – ÖSTMAN, JAN-OLA (red.) 2006. *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv*. Nordica Helsingiensia 6 / Teckenspråksstudier 2. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- HUSS, LENA – LINDGREN, ANNA-RIITTA. 2005. *Monikielinen Skandinavien*. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (red.), *Monikielinen Eurooppa – kielipoliittikka ja käytäntöä*, s. 246–280. Helsinki: Gaudeamus.
- JANTUNEN, TOMMI 2001. *Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaamisen periaatteista*. Pro gradu -tutkielma, yleinen kielitiede, Helsingin yliopisto. Publikation L 1/2001. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- JANTUNEN, TOMMI 2005. *Mistä on pienet tavut tehty? Analyysi suomalaisen viittomakielen tavusta prosodisen mallin viitekehityksessä*. Lisensiaatintutkielma, kielen laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto.

- JANTUNEN, TOMMI 2008. Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. Väitöskirja, suomalainen viittomakieli, kielten laitos, Jyväskylän yliopisto. <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/20009>>, permanent link <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3549-8>> (Hämatat 14.5.2010.)
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005. Johdanto: monikielisyys ja kielipolitiikka. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (red.), Monikielinen Eurooppa – kielipolitiikkaa ja käytäntöä, s. 9–26. Helsinki: Gaudeamus.
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005. Sanasto. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (red.), Monikielinen Eurooppa – kielipolitiikkaa ja käytäntöä, s. 358–363. Helsinki: Gaudeamus.
- JOKINEN, MARKKU 2000. Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuuriina. – Anja Malm (red.), Viittomakieliset Suomessa, s. 79–101. Helsinki: Finn Lectura.
- Kejslerliga Senatens resolution, odaterat dokument från 1905.
- KELTANEN, OUTI-MARIA 2007. Mihin sisäkorvaistutetta käyttävä lapsi tarvitsee viittomakieltä? – Nappi 2007:6, s. 18–20. Helsinki: Kuulovammaisten lasten vanhempien liitto.
- Kielilainsäädäntö. Kansainvälisoikeudelliset velvoitteet ja kansainvälinen vertailu. / Språklagstiftningen. Folkrättsliga förpliktelser och internationell jämförelse. Språklagskommittén 2000. Justitieministeriet. <<http://www.om.fi/Etusivu/1151328895668>> (Hämatat 23.8.2010.)
- KITUNEN, SUVI 2009. Designing a Deaf culture specific web site. Participatory design research for knack.fi. MA Thesis, Media Lab, University of Art & Design, Helsinki. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, Publications Series A No. 25. The Finnish Association of the Deaf Publications No. 53. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.
På svenska: <http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/faq/?module_instance=3&action=question_show&id=3800&category_id=31> (Hämatat 27.5.2010.)
På finska: (YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista): Euroopan unionin virallinen lehti L 23, 2010, s. 35–61. <<http://eur-lex.europa.eu/staging/JOhtml.do?uri=OJ:L:2010:023:SOM:FI:HTML>> (Hämatat 14.5.2010.)
På engelska: (Convention on the Rights of Persons with Disabilities): <<http://www2.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm>> (Hämatat 27.5.2010.)
- KOPPINEN, MARJA-LEENA – LYYTINEN, PAULA – RASKU-PUTTONEN, HELENA 1989. Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävät. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Kotuksen_tehtavat.html?lang=fi> (Hämatat 23.8.2010.)
- Kulttuuri – tulevaisuuden voima 2009. Taustaselvitys kulttuurin tulevaisuus selontekoa varten. Opetusministeriön julkaisuja 2009:58. <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Kulttuuri_-_tulevaisuuden_voima_Taustaselvitys_kulttuurin_tulevaisuus_-_selontekoa_varten.html?lang=fi> (Hämatat 14.5.2010.)
- Kuuloliitto 14.9.2009. Yleisradiolain uudistusta koskeva kannanotto: Tv-ohjelmien tekstittäminen on yhdenvertaisuuskysymys. <http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuuloliitto/vaikkuttamistoiminta/lausunnot_ja_kannanotot/> (Hämatat 23.8.2010.)

- Kuulonhuoltoliitto 2008. Kuulovammaisille tukea EU:lta.
<http://www.kuulonhuoltoliitto.fi/sivu.php?artikkeli_id=1455>
(Hämtat 3.5.2008.)
- Kuurojen Liitto 29.11.2003. Kuurojen Liiton kannanotto kuurojen viestintä-
mahdollisuuksia edistävään teknologiaan liittyen.
- Kuurojen Liitto 2004. Nordic Employment Forum In Helsinki on 13.–15.11.2004.
<[http://www.kl-deaf.fi/File/465ff79e-0cd4-4c46-a39d-56dc1130fb15/
report_2004_Nordic_Employment_Forum.pdf](http://www.kl-deaf.fi/File/465ff79e-0cd4-4c46-a39d-56dc1130fb15/report_2004_Nordic_Employment_Forum.pdf)> (Hämtat 3.5.2008.)
- Kuurojen Liitto 18.12.2008. Kuurojen Liiton ja Kuulonhuoltoliiton yhtei-
nen kannanotto kuurojen ja vaikeasti huonokuuloisten lasten palvelu-
jen saantiin ja kuntoutukseen. Tiedote kirjeestä Sosiaali- ja terveystoimi-
ministeriölle. <[http://www.kl-deaf.fi/Page/a8d0dc06-2490-49cf-bd5c-
dc965c86129c.aspx?announcementId=c87ca6c6-57f6-423c-a237-
b2b43261d1b2&groupId=93df37e8-1330-4cf2-b7c4-4fe0568ef035](http://www.kl-deaf.fi/Page/a8d0dc06-2490-49cf-bd5c-dc965c86129c.aspx?announcementId=c87ca6c6-57f6-423c-a237-b2b43261d1b2&groupId=93df37e8-1330-4cf2-b7c4-4fe0568ef035)>
(Hämtat 18.8.2010.)
- Kuurojen Liitto 2009a. Työasiamiesten tilastot 30.6.2009. (Opublicerat.)
- Kuurojen Liitto 2009b. Mitä mieltä tulkkipalvelusta? Kenttähaastatteluja 2008–
09. (Opublicerat.)
- Kuurojen Liitto – Kuulovammaisten lasten vanhempien liitto 2009. Lausunto eri-
tyiskoulujen ja sairaalaopetuksen asemaa, tehtäviä ja rahoitusta koskevasta
selvityksestä ja siihen sisältyvistä kehittämisehdotuksista (OPM 37:2009).
(Opublicerat.)
- LAPPI, PÄIVI 2000. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. – Anja Malm (red.),
Viittomakieliset Suomessa, s. 71–77. Helsinki: Finn Lectura.
- LAPPI, PÄIVI (red.) 2006. Elän silmillä – näkökulmia viittomakielisiin mielenter-
veyspalveluihin. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 48. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- LEHTOMÄKI, ELINA 2005. Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista – koulutuk-
sen merkitys vuosina 1960–1990 opiskelleiden lapsuudestaan kuurojen ja
huonokuuloisten aikuisten elämäkullussa. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in
Education, Psychology and Social Research 274. Jyväskylä: Jyväskylän yli-
opisto.
- Lika tillgång till konst och kultur – Undervisningsministeriets åtgärdsprogram
2006–2010. Undervisningsministeriets publikationer 2006:13. Helsingfors:
Undervisningsministeriet. <[http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/tai-
teen_ja_kulttuurin_saavutettavuus_opetusministerion_toimenpid?lang=sv](http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/tai-teen_ja_kulttuurin_saavutettavuus_opetusministerion_toimenpid?lang=sv)>
(Hämtat 23.8.2010.)
- LINNAKANGAS, RITVA – SUIKKANEN, ASKO – SAVTSCHENKO, VICTOR – VIRTA,
LAURI 2006. Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenver-
taiseen kansalaisuuteen. Stakesin raportteja 15/2006. Helsinki: Stakes.
- LONDEN, MONICA 2004. Communicational and educational choices for
minorities within minorities. The case of the Finland-Swedish Deaf. University
of Helsinki, Department of Education, Research Report 193. Helsinki: Helsinki
University Press.
- LONDEN, MONICA 2006. Mötet mellan det döva barnet och det hörande sam-
hället. – Karin Hoyer – Monica Londen – Jan-Ola Östman (red.), Teckenspråk:
Sociala och historiska perspektiv. s. 53–69. Nordica Helsingiensia 6 /
Teckenspråksstudier 2. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- LONKA, EILA – HASAN, MARJA 2006. Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten kom-
munikaatio-, koulu- ja päivähoitotilanne Suomessa. – Eeva Lehto – Marja
Hasan – Ritva Parkas (red.), Satakieliseminaari 2006, s. 73–79. Helsinki:
Satakieliohjelma.

- LUKASZCYK, ULRIKA 2008. Sanottua, ajateltua ja tehtyä. Referointi kolmessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa fiktiivisessä kertomuksessa. Pro gradu -tutkielma, kasvatustiede, Jyväskylän yliopisto. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 57. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. (Under utgivning.)
- Luukkaan evankeliumi 2007. Viittomakielinen käännös (dvd). Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus.
- LUUKKAINEN, MINNA 2008. Viitotut elämät. Kuurojen nuorten aikuisten kokemuksia viittomakielisestä elämästä Suomessa. Väitöskirja, yhteiskunta-politiikan laitos, sosiaalipolitiikka, Helsingin yliopisto. Helsinki: Kuurojen Palvelusäätiö. <<https://oa.doria.fi/handle/10024/36061>> (Hämtat 23.8.2010, permanent länk <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4544-8>>.)
- MANUNEN, JUHA 2008. Havaintoja suomalaisen viittomakielen moninkertaisesta kiellostä. Pro gradu -tutkielma, kielten laitos, suomalainen viittomakieli, Jyväskylän yliopisto.
- MERONEN, AULI 1991. Tapaustutkimus kahden kuuron esikouluikäisen viittomakielen rakenteesta. Pro gradu -tutkielma, erityispedagogiikan laitos, Jyväskylän yliopisto.
- MERONEN, AULI 2004. Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 235. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Messu ja kirkolliset toimitukset 2008. Viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä 2 (dvd). Helsinki: Kirkon tiedotuskeskus/AV-toimitus ja Kirkkohallitus.
- MIKKOLA, AILA 2004. Kerta kiellon päälle. Suomalaisen viittomakielen negaatio. Pro gradu -tutkielma, suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 33. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- MÄNTYLÄ, PÄIVI – TAALAS, PIA 2009. Äidinkieli. – Klaas Ruppel (red.), Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta, s. 215–220. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 6. <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/>> (Hämtat 23.8.2010.)
- Numeroita ja lukumäärien ilmaisia 2002. Suomalaisen viittomakielen perus-sanakirja. Täydennysosa 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 121. Helsinki: Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Bok och videospelning.)
- OSATA-projekti 2007–2009. <<http://www.osata.net/>> (Hämtat 23.8.2010.)
- PADDEN, CAROL – HUMPHRIES, TOM 2005. Inside Deaf Culture. Cambridge; London: Harvard University Press.
- POSTI, ANNIKA 2008. Är vårt teckenspråk hotat? – Dövas tidskrift 2008/4, s. 42–43.
- RAINÖ, PÄIVI 2004. Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Deaf Studies in Finland 2. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. (Doktorsavhandling, html-baserad cd-rom.)
- RAINÖ, PÄIVI 2009a. Demografinen arvio viittomakielen tulkkien asiakasryhmään liittyvistä muutoksista vuosille 2010 – 2020 – 2030. OSATA-projekti, työpaperi, marraskuu 2009. Kuurojen Liitto ry. (Opulicerat.)
- RAINÖ, PÄIVI 2009b. Elokvien tekstitys on hienovaraista tulkintaa. Hiidenkivi 6/2009, s. 11–13.
- Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter. Utrikesministeriet, Europarådets gällande mänskörättskonventioner. <<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=89006>> (Hämtat 23.8.2010.)
- RANTALA, LIISA – KUUSI, RIITTA 2008. Matkalla – Kirkon kuurojentyö 100 vuotta. Diakonian vuosikirja 2008. Helsinki: Diakonia ry. (Till boken hör en dvd på teckenspråk.)

- Regeringens proposition till riksdagen 11.3.2010. Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av ikraftträdandebestämmelsen i lagen om ändring av 134 § i kommunikationsmarknadslagen, 134 § i kommunikationsmarknadslagen och lagen om televisions- och radioverksamhet <[http://www.lvm.fi/c/document_library/get_file?folderId=913424&name=DLFE-10668.pdf&title=Regeringens%20proposition.%20Skyldighet%20att%20distribuera%20programutbud%20och%20best%C3%A4mmelser%20om%20textning%20och%20ljudtextning%20av%20programutbud%20\(11.3.2010\)>](http://www.lvm.fi/c/document_library/get_file?folderId=913424&name=DLFE-10668.pdf&title=Regeringens%20proposition.%20Skyldighet%20att%20distribuera%20programutbud%20och%20best%C3%A4mmelser%20om%20textning%20och%20ljudtextning%20av%20programutbud%20(11.3.2010)>)> (Hämtat 23.8.2010.); Information på finska: <<http://www.lvm.fi/web/fi/lakihanke/view/917326>> (Hämtat 23.8.2010.)
- RISSANEN, TERHI 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja No. 12. Helsinki: Yliopistopaino.
- RISSANEN, TERHI 1998. The Categories of Nominals and Verbals and Their Morphology in Finnish Sign Language. Licentiate Thesis in General Linguistics, The Department of Finnish and General Linguistics, University of Turku.
- RODDA, MICHAEL – ELEWEKE, C. JONAH 2002. Providing accessible services to minority ethnic deaf people: Insights from a study in Alberta, Canada. *American Annals of the Deaf*, Dec 2002, Vol. 147, Issue 5, s. 45–55.
- Rölli ja metsänhenki 2002. Helsinki: MRP Matila Röhr Productions Oy. (Videoinspelning.)
- SALMI, EEVA – LAAKSO, MIKKO 2005. Maahan lämpimään – Suomen viittomakielisten historia. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Libris Oy.
- SALMI, EEVA. 2008. Kielelliset käännteet kuurojen opetuksessa. – Joel Kivirauma (red.), *Muuttuvat marginaalit – näkökulmia vammaistutkimukseen*, s. 10–41. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1/2008. Suomen vammaistutkimuksen seuran vuosikirja no 1. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Sana tulee näkyväksi 2001. Viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä 1. Suomen ev.lut.kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 12. Helsinki: Kirkkohallitus. (Videoinspelning och bok.)
- SAVOLAINEN, LEENA 2006. Viittomakielten kirjoitusjärjestelmien teoria ja käytäntö. Pro gradu -tutkielma, yleinen kielitiede, Helsingin yliopisto.
- SAVOLAINEN, LEENA 2008. Työpaperi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Opublicerat.)
- SAVOLAINEN, LEENA 2009. Viittomakielten kirjallistuminen Suomessa. – Klaas Ruppel (red.), *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, s. 177–212. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 6. <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/>> (Hämtat 23.8.2010.)
- Se vårt språk! Näe kielemme! 2002. Finlands Dövas Förbund rf:s publikationer 21 och Forskningscentralen för de inhemska språken 122. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf. (Bok och videoinspelning.)
- SELIN-GRÖNLUND, PIRKKO 2007. Opiskelutulkkaukset 2007. Selvitys opiskelutulkkia käyttävien opiskelijoiden koulutukseen sijoittumisesta ja opiskelutulkkauskesästä. Kuurojen Liitto ry, Viittomakieliyksikkö. (Opublicerat.)
- “Sign Language Corpora: Linguistic Issues” Workshop 2009. <<http://www.bslcorpusproject.org/sign-language-corpora-linguistic-issues/programme/>> (Hämtat 14.5.2010.)
- SKUTNABB, TOVE – PHILLIPSON, ROBERT 1995. Papers in European language Policy. ROLIG papir 53. Roskilde: Roskilde Universitetscenter, Lingvistgruppen.

- Sosiaali- ja terveystieteiden tiedote 365/2007. Ministeri Risikko: Vammaisten tulkkipalvelujen järjestäminen Kelan tehtäväksi. 13.11.2007. <<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/view/1225745#fi>> (Hämatat 23.8.2010.)
- Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2006. Helsingfors: Justitieministeriet, Libris Oy. <<http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/1198084778540>> (Hämatat 18.8.2010.)
- Statsrådets berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2009. Sastamala: Justitieministeriet, Vammalan Kirjapaino Oy. <<http://www.om.fi/sv/Etusivu/1236880953561>> (Hämatat 18.8.2010.)
- STOLT, SUVI 1999. Bilingualism and deafness. An analysis of the semantic structures of comic strips told in Finnish Sign Language and in written Finnish. Lisensiaatintutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- SUME, HELENA 2008. Perheen pyörteinen arki – sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun. Väitöskirja, kasvatustieteiden laitos, erityispedagogiikka, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 334. <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18548>> (Hämatat 14.5.2010, permanent link <<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/18548>>.)
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998. Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 104. Helsinki: KL Support Oy.
- Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja Suvi. <<http://suvi.viittomat.net>> (Hämatat 23.8.2010.)
- Suomi.fi finlandsvenska teckenspråkiga. <http://www.suomi.fi/suomifi/svenska/i_fokus/finlandssvenska_teckensprakiga/index.jsp> (Hämatat 23.8.2010.)
- Suomi.fi viittomakielisille. <<http://www.suomi.fi/suomifi/suomi/tietopakettit/viittomakielisille/index.html>> (Hämatat 23.8.2010.)
- Taide tarjolle, kulttuuri kaikille 2004. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Lika tillgång till konst och kultur. Förslag till åtgärdsprogram av Kommissionen för handikappade och kultur (sammandrag på svenska). Undervisningsministeriets publikationer 2004:29. Helsingfors: Undervisningsministeriet. <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/taide_tarjolle_kulttuuri_kaikille_vammaiset_ja_kulttuuri_toim?lang=fi&extra_locale=fi> (Hämatat 23.8.2010.)
- TAKKINEN, RITVA 1988. Kereemipoikkeavuudet kuuron lapsen viittomakielessä 2 v 3 kk – 3 v 4 kk iässä – tapaustutkimus. Pro gradu -tutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- TAKKINEN, RITVA 1995. Phonological acquisition of sign language. A deaf child's developmental course from two to eight years of age. Lisensiaatintutkielma, fonetiikan laitos, logopedia, Helsingin yliopisto.
- TAKKINEN, RITVA 2002. Käsimuotojen salat: Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä. Väitöskirja, suomen kielen laitos, soveltava kielitiede, Jyväskylän yliopisto. Deaf Studies in Finland 1. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- TAKKINEN, RITVA 2003. Viittomakielen omaksuminen äidinkielisessä ja kuulevassa viittomakieltä käyttävässä ympäristössä. Puhe ja kieli 2003/4, s. 159–172. Teatteri Totti. <<http://www.teatteritotti.fi/sv-FI/>> (Hämatat 23.8.2010.)

Teckenspråkig webb-tv (Viittomakielinen netti-tv).

<<http://www.kl-deaf.fi/nettitv>> (Hämtat 23.8.2010.)

VEITONEN, ULLA 2004. Puhuminen hopeaa, viittominen kultaa. Tutkielma suomalaisen viittomakielien, tansanialaisen viittomakielien ja suomen kielen puheaktiverbeistä. Pro gradu -tutkielma, yleinen kielitiede, Turun yliopisto.

Viittomakielien kuvasanakirja 1973. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: Kirjapaino Oy Surdus Ab.

Viittomakielien lautakunnan pöytäkirjat.

<<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=487>> (Hämtat 23.8.2010.)

Viittomakielien oikeudellinen asema 1996. Työryhmän mietintö. Helsinki: oikeusministeriö.

Viittomakielien sanakirja 1965. Suomen Kuurojen Liitto ry. Hämeenlinna: Kirjapaino Jaarli.

Viittomakielentulkin ammattisaännöstö. Tulkkitoiminnan yhteistyöryhmä 20.9.1999. <<http://www.tulkit.net/viittomakielien-tulkit-suomessa/ammatti/viittomakielien-tulkin-ammattisaannosto/>> (Hämtat 23.8.2010.)

Viittomakielinen kirjasto. Työryhmän ehdotus toimintamalliksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:9. Helsinki: Opetusministeriö.

<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Viittomakielinen_kirjasto.html?lang=fi&extra_locale=fi> (Hämtat 23.8.2010.)

Viittomakielinen kirkkokäsikirjatyö.

<www.evl.fi/kkh/to/kjmk/viitt/viitt_etusivu.html> (Hämtat 23.8.2010.)

Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36. Helsinki: Opetusministeriö. <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2005/viittomakielisten_teatteripalveluiden_kehittaminen?lang=fi&extra_locale=fi> (Hämtat 23.8.2010.)

VIRTANEN, SOFIA 2001. Suomalaisen viittomakielien viittomajärjestys verrattuna suomen kielen sanajärjestykseen. Pro gradu-avhandling, finska språket med litteraturen, Åbo Akademi.

VIVOLIN-KARÉN, RIITTA – ALANNE, KAISA 2003. Luonnos opetussuunnitelmaksi ja suomalaisen viittomakielien rakenteesta. Käsillä kääntäjät 2003/1, s. 4–12.

WFD 2007 = Education Rights for Deaf Children. A policy statement of the World Federation of the Deaf. 2007. <www.wfdeaf.org/pdf/policy_child_ed.pdf> (Hämtat 23.8.2010.)

ÖSTMAN, JAN-OLA 2005 (red.). FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk. Nordica Helsingiensia 4 / Teckenspråksstudier 1. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Lagar och förordningar

Arbetsavtalslag (55/2001)
Finlands grundlag (731/1999)
Förordning om ändring av förordningen om forskningscentralen för de inhemska språken (758/1996)
Förvaltningslag (434/2003)
Lag om auktoriserade translatorer (1231/2007)
Lag om barndagvård (36/1973)
Lag om behörighetsvillkoren för yrkesutbildad personal inom socialvården (272/2005)
Lag om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000)
Lag om likabehandling (21/2004)
Lag om patientens ställning och rättigheter (785/1992)
Lag om Rundradion Ab (1380/1993)
Lag om tolkningstjänst för handikappade personer (133/2010; träder i kraft 1.9.2010)
Lag om ändring av lagen om forskningscentralen för de inhemska språken (591/1996)
Medborgarskapslag (359/2003)
Samisk språklag (1086/2003)
Språklag (423/2003)
Statsrådets förordning om verkställigheten av språklagen (433/2004)

Muntliga källor

Intervjumaterial 1: Teckenspråkiga. Finlands Dövas Förbund rf, Teckenspråksenheten 2006.
Intervjumaterial 2: Arbetsombuden. Finlands Dövas Förbund rf, Teckenspråksenheten 2007.
NEVALAINEN, MERVI 2007. Intervju med habiliteringssekreteraren vid Finlands Dövas Förbund rf.